

БОРБЕ НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

Одлука њемачке команде о организовању одбране у Срему

Након ослобођења Београда, 20. октобра 1944. отпочеле су борбе на лијевој обали Саве за ослобођење Земунa, односно Срема. Непријатељеве снаге протјеране из Београда, прихватила је 118. њемачка ловачка дивизија на линији Земун—Бежанијска коса.

Још прије него што је почела борба за Београд, њемачка команда је оцијенила да нову одбрамбену линију треба организовати са ослоном на ријеку Дунав, у Срему, на ријеку Дрину, ради обезбјеђења извлачења Групе армије „Е” са југа Балканског полуострва и заштите десног бока свога фронта у Мађарској.

Њемачка команда цијенила је да је Срем веома важан операцијски простор за офанзивна дејства Народноослободилачке војске Југославије и јединица Црвене армије послје ослобођења Београда. Тако је то подручје, на чијој територији су се успјешно одвијала дејства партизанских јединица, добило изузетан значај за њемачки фронт на југоистоку Европе. Схватајући озбиљност новонастале ситуације, њемачка команда је одлучила да се у Срему организује чврста одбрамбена линија, чија је изградња почела још у другој половини септембра 1944. године. Стога се на просторији између Руме и Винковаца убрзано приступило изградњи низа фортификацијских објеката, организованих у више одбрамбених линија, које су добиле шифроване називе: „Браон”, „Зелена”, „Жута”, „Цр-

на", „Црвена", „Нибелуншка", и опет „Зелена", рачунајући од истока према западу. За изградњу тих линија Нијемци су, поред инжињеријских јединица, ангажовали фолксдојчере и цивилно становништво.—¹

Команда корпуса групе „Киблер", која је преузела команду над свим непријатељевим снагама на сремском фронту, имала је сједиште у Нуштару, недалеко од Винковаца.

Још у јесен 1944. године, када се због брзог приближавања јединица НОВ и Црвене армије, војно-политичка ситуација на Балкану погоршала за Нијемце, и у редовима бројне њемачке колоније фолксдојчера завладала је општа несигурност и паника. Они су се уплашили одмазде за тешке злочине и недјела, која су, као саставни дио Хитлерове ратне машинерије, починили у Југославији и широм Европе. Из њихових редова формирана је злогласна 7. СС дивизија „Принц Еуген", позната по терору и пустошењима, које су припадници те елитне фашистичке јединице починили у многим крајевима земље. Због тога је њемачка влада донијела одлуку о исељавању фолксдојчера у Рајх. То је за њих била веома тешка ситуација, јер су морали напустити своја огњишта и имовину и на тај начин доживјети судбину избјеглица, коју је фашистичка Њемачка наметнула милионима житеља Европе.

Евакуација фолксдојчера почела је организовано половином октобра из источног Срема. Упоредо са евакуацијом, организована је и масовна пљачка материјалних добара и имовине из богатих сремских села. Према њемачком извјештају, у току новембра и децембра 1944. године опљачкано је и одвезено у Њемачку 9.950 вагона само пољопривредних производа. Кроз жељезничку станицу у Винковцима 6/7. новембра 1944. године, прошло је 1.428 вагона робе опљачкане у Срему.²²²

²²¹ Љубивоје Пејовић, Душан Узелац, и Милован Целебџић, „Сремски фронт 1944—1945" Београдски издавачки завод, 1979, стр. 13—18, у даљем тексту „СРЕМСКИ ФРОНТ 1944—1945".

²²² „Сремски фронт 1944—1945", стр. 25 и 26.

Први сукоби на сремском фронту

Дан након ослобођења Београда, 21. октобра, Врховни командант, маршал Тито, издао је директиву Штабу 1. армијске групе за офанзивна дејства у Срему. Једанаеста крајишка дивизија (командант Милош Шиљековић, политички комесар Блажо Ђуричић), добила је задатак да форсира Саву код Умке и да, заједно са 21. српском и 36. војвођанском дивизијом и другим дивизијама 1. армијске групе НОВЈ, развије офанзивна дејства у Срему, до линије: Нови Сад—Ириг—Рума—село Јарак. У директиви је посебно наглашена потреба да се дејства тих дивизија одвијају у најтешњем садејству са партизанским бригадама и одредима у Срему.²²³

Због спорости превозења јединица скелом код Умке и промјена које су у међувремену настале на фронту, 12. бригади накнадно је наређено да изврши покрет правцем: Београд—Земун—Батајница, са циљем да се што прије пребаци у Срем.²³⁴ Тако је 23. октобра око подне Бригада прешла преко земунског моста, да би до краја дана стигла у Батајницу. У сјећању бораца и руководиоца остала је незаборавна слика становништва Београда и Земуна, које је одушевљено поздрављало своје ослободиоце. У исто вријеме, сви борци и сви припадници Бригаде осјећали су понос и неизмјерно задовољство што су имали част да учествују у борбама за ослобођење свога главног града.

Након доласка у Батајницу, Бригада се размјестила по кућама. Становништво је врло срдечно прихватило и нахранило борце. Очекивало се да ће батаљони у том мјесту барем преноћити и одморити се од претходних напорних даноноћних борби у рејону Авале. Исте вечери, међутим, наређено је да се јединице припреме за покрет и да од мјесног становништва прикупе што више алатки за копање ровова — лопата, ашова, мотика, крампова и другог оруђа неопходног за борбе на равничарском терену. Након дотадашњих борби на

²²³ „Сремски фронт 1944—1945“, стр. 10 и 11.

²²⁴ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 876, фасц. 2, док. 41.

брдско-планинском и шумовитом земљишту, које је пружало веома добру заштиту, сада су се борци нашли у сасвим новим условима, гдје је требало водити борбу на откривеном терену и против добро утврђеног непријатеља. Да би се у том успјело, било је неопходно изградити читав систем ровова и саобраћајница и на тај начин заштитити људство од непотребних губитака.

У току београдске операције и нешто раније, Бригада је бројно знатно ојачала, јер су у њене чете и батаљоне ступили многи омладинци са територије Србије. Дванајестог октобра имала је 1.211 бораца.²²⁵ Бројно стање Бригаде до 25. октобра, порасло је на 1.465 људи, наоружаних са: 724 пушке, 70 пушкомитраљеца, 54 стројнице, 6 минобацача, 5 ручних бацача, и другим оружјем.²²⁶ Поред четири батаљона, Бригада је у свом саставу имала: Заштитну и Извиђачку чету, Вод за везу, амбуланту и интендантуру.

Бригада је 23. октобра извршила покрет из Батајнице преко села Угриноваца, да би наредног дана стигла у Шимановце, гдје је зановила. Ту је добила задатак да прикупи своје јединице, одмах изврши покрет и нападне на утврђене непријатељеве положаје испред с. Јарак, гдје се (код Критовчевог салаша), налазило око 150 добро утврђених Нијемаца.²²⁷

Двадесет петог октобра снаге 1, 3. и 4. батаљона нападе су на непријатељево упориште у с. Јарак. У току ноћи 25/26. октобра и наредног дана вођене су упорне борбе са непријатељем, који је пружао жилав отпор, да би се 26. октобра увече повукао према Сремској Митровици.²²⁸

У току борби за с. Јарак батерија Црвене армије самоиницијативно је кренула на положаје наше пјешадије, гдје је дочекана јаком непријатељевом ватром и претрпјела тешке губитке. О борбама за с. Јарак и

²²³ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 876, фас. 6, док. 3. ЈС фасц. 3-1/док. 13.

²²⁵ исто, фасц. 7, док. 1.
²²⁷ исто, фасц. 4, док. 23.

²²⁸ Зборник НОР-а, том I, књ. 8, док. 213. стр. 547.

извршењу задатка 12. бригаде, у извјештају Штаба 11. дивизије од 27. октобра, упућеном Штабу Корпуса, између осталог, каже се:

„25. о. м. у 19.00 часова снаге наше 12. и 32. бригаде кренуле су у напад на непријатеља у селу Хртковцима, Јарку и Јарчину, сјеверно од села Јарка. 26. о. м. непријатељ се је повукао са тих положаја и запосјео канал који води од Руме, са западне стране села Јарка до Саве. У току 26. о. м. наша 12. бригада имала је тешку борбу и непријатељ се повукао у правцу Шашинаца и Сремске Митровице. Наше снаге су у покрету за непријатељем.

26. о. м. у 16 часова совјетска батерија, која се налазила на источној страни канала Јарчина, самоиницијативно је кренула кроз село Јарак на положај наше пјешадије. Непријатељ је на њу отворио јаку артиљеријску ватру и првим гранатама запалио два камиона, који су изгорјели, а ватром су уништена и два топа који су били прикључени за камион. Један топ и камион су извучени. Овом приликом рањен је командир батерије и два војника су погинула. Док не успоставимо везу са руским дивизионом, који нам је додијељен, кренућемо са свим снагама према вашем наређењу.²²⁹

У борбама за село Јарак погинуло је 10 Нијемаца и већи број је рањен. Заплијењено је 5 пушака, 15 ручних бомби, 150 нагазних мина, 30 сигналних метака, 2 мотоцикла, и друга ратна опрема. Губици Бригаде били су: 2 погинула, 6 рањених и 6 несталих бораца. Погинули су борци Митар Павић и Радосав Марковић. Тешко је рањен замјеник команданта 1. батаљона Радоњић Бошко, из села Јутрогште код Приједора, који је остао без једне ноге.²³⁰

Послије протјеривања непријатеља из Јарка, батаљони су наставили дејство ка селу Шашинци. Исто-

⁰⁹ Исто, док. 223, стр. 562.

^{**} Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 876, фасц. 4, док. 23.

времено, остале јединице 12. корпуса ослободиле су Руму, чиме је дефинитивно, поред „Браон линије“, ликвидирана и непријатељева одбрана на „Зеленој линији“ (Врдник—Ириг—Рума— с. Јарак.), чије је тежиште било у рејону Јарак—Рума.

Борбе за Сремску Митровицу

Град су браниле непријатељеве снаге, јачине око 1.600 војника из 13. СС дивизије и осталих њемачких јединица, двије батерије ПТТ топова и друге помоћне јединице, са предњим положајима на каналу источно од тог насељеног мјеста.

Бригада је добила задатак да дејствује на сектору између жељезничке пруге Рума—Митровица и ријеке Саве, те да овлада источним дијелом Митровице убацујући један батаљон, поред Саве, у град, непријатељу иза леђа. Десно је нападала 5. козарска бригада.²³¹

У нападу на Сремску Митровицу учествовали су 2, 3. и 4. батаљон, а 1. батаљон налазио се у бригадној резерви.²³² Борбе су вођене 27/28. октобра и непријатељ је, користећи раније утврђене положаје и постојеће објекте у граду, пружао жилав отпор. И поред тога, батаљони нису одустајали од напада, већ су још снажније јуришали на непријатељеве положаје. Нарочито упоран и жилав отпор Нијемци су пружали са положаја на каналу испред Сремске Митровице. Када је свануло, уследио је снажан противнапад јачих непријатељевих снага и батаљони су били приморани да се око 10.00 сати повуку на полазне положаје. Том приликом смртно је рањен командант 4. батаљона Ђоко Баћац, шумски радник из села Корјеново код Кључа, прослављени борац, пушкомитраљезац и командир у Крајишком пролетерском батаљону. Борци нису оставили свог команданта, већ су га, тешко рањеног, изнијели, упркос жестокој митраљеској, топовској и минобацачкој ватри Нијемаца. Храбри командант је

²³¹ Исто, кут. 866, фасц. 2, док. 3/3 и док. 3/1.

²³² Исто, кут. 876, фасц. 4, док. 2/3.

умро на рукама својих бораца, служећи као прдмјер неустрашивог борца и руководиоца. У борбама за Сремску Митровицу погинуо је и Мирко Ђаковић, политички комесар чете у 3. батаљону, веома способан, цијењен и омиљен руководилац, родом из Брезичана код Приједора.

О борбама за Сремску Митровицу командир чете у 3. батаљону Бранко Томић, у свом дневнику, забиљежио је и следеће:

„Напад је почео у јутарњим часовима. Један батаљон 5. козарске бригаде упао је у град и настала је улична борба. Наше нападе Нијемци су одбијали митраљеском ватром из бункера, који су се налазили на периферији града. Покушавамо са неколико поновљених јуриша да заузмемо зграде и бункере, али у томе не успјевамо. Имамо већ 5 мртвих и неколико рањених. Борбе се у УЈУ У граду. Позвао сам бомбаше, углавном комунисте, доста их се јавило и већ се приближавају. Међу њима су и браћа Керезовићи, Милорад, политички делегат вода, и Живко, десетар ...”

У том јуришу на непријатељев бункер храбро је погинуо Живко Керезовић — бомбаш.

Због упорне одбране непријатеља, батаљони нису успјели да овладају градом, па је Штаб 11. дивизмје наредио 12. и 5. бригади да се задрже на достигнутим положајима испред Сремске Митровице и да блокирају град.²³³

Главни разлог неуспјеха у тој акцији јесте то што није било довољно обавјештајних података о јачини и распореду њемачких снага у граду и на прилазима Сремској Митровици. Наређења за напад издавана су на брзину и у току покрета, јер је погрешно процијењено да се непријатељ налази у повлачењу. Није било довољно времена за припрему напада, а и борци су били преморени од даноноћних борби и покрета. Непосредно прије те акције, чете су попуњене већим

²³³ Исто, фасц 2, док. 45.

бројем новопримљених, већином младих бораца, без борбеног искуства, посебно у рововском рату, на равничарском и потпуно откривеном терену. Непријатељева одбрана била је фортификацијски веома добро организована, његови снајперисти постављени су на многе зграде у граду и на кровове, одакле су могли све прилазе ефикасно држати под ватром и тући. Треба додати да су црквени торњеви и фабрички објекти корисно послужили непријатељу као извиђачке осматрачнице, са којих су вршили коректуру минобацачке и артиљеријске ватре.

С обзиром на то да су бригаде 11. крајишке дивизије водиле непрекидне борбе пуних шест дана и претрпјеле осјетне губитке, те да су борци били изнурени и уморни, дивизија је 31. октобра извучена из првих борбених редова и распоређена у рејон Руме, као корпусна резерва.²³⁴ Наредног дана ујутро Бригада је извршила покрет према Руми и смјестила се у сјеверни дио града, са задатком одмора и сређивања јединица.²³⁵

У борбама за Сремску Митровицу јединице Бригаде претрпјеле су тешке губитке у људству. Из строја је избачено 156 бораца и руководилаца: 34 су погинула, 86 је рањено, а 43 су нестала. Поред Ђоке Бањца, Мирка Ђаковића и Живка Керезовића, погинули су: Милан Михајловић, Лазар Мијатовић, Жарко Ђурчија, Милан Ђуришић, Маринко Јуришић, Милорад Милојевић, Милисав Првуловић, Жарко Томић, Милић Црнобарац, Проко Недимовић, политички делегат вода, Тривун Карановић, командир вода, Милош Комшиновић, Остоја Кнежевић, Михајло Матић, Живко Нешић, Радован Петровић, Јанко Ђулибрк, Милован Урошевић, Мирко Лахински, Радијан Раште, Италијан, Момчило Васић, Петар Гајић, Илија Гератовић, Александар Абашић, Станимир Боругчић, Драгољуб Макевић, Риста Михајловић, Љубан Златан, Стојан Николиновић, Витомир Гавриловић и Никола Узелац.

²³¹ Зборник НОР-а, том I, књ. 8, док. 250, стр. 608.

²³⁵ Исто, док. 253. стр. 619.

Одмор у Руми и припрема за нове задатке

Бригада се у Руми задржала од 1. до 11. новембра. За то вријеме одвијала се интензивна војно-политичка и партијска активност. Јединице су попуњаване и сређиване, предузимане су хигијенске мјере (купање и прање веша), оправљана је одјећа и обућа. На бројним четним и батаљонским конференцијама анализиране су протекле борбе и сумирана искуства дејстава јединица у новим борбеним условима, на равничарском и откривеном терену. Старјешине су посебно указивале на значај и потребу укопавања, као битан услов за успјешније вођење борбе и заштите људства. У мјесечном операцијском извјештају Штаба Бригаде за новембар 1944. године, наводи се, такође, да су се јединице за вријеме одмора у Руми сређивале и да је „вршена обука по наставном плану и распореду рада” ..^{23в} У Руми је Бригада добила одговарајућа упутства за одликовање бораца и руководилаца, који су се истакли у дотадашњим борбама. Подијељене су Партизанске споменице 1941. године (прво издање) борцима који су ступили у НОБ 1941. године. У четама и батаљонима свакодневно је организован политичко-партијски рад. Прорађивана су актуелна политичка питања из земље и свијета, говорено је о побједама и успјесима Народноослободилачке војске Југославије, Црвене армије и савезника. Указивано је и на перспективу и скори завршетак рата. Те и друге политичко-партијске мјере, те стално указивање борцима на то да пред собом имају добро наоружаног, организованог, и још увијек на одбрану одлучног непријатеља, имале су за циљ да се цјелокупни састав Бригаде што боље припреми за предстојећа борбена дејства.

Посебно обиљежје и садржај војно-политичкој и партијској активности дала је прослава Дана октобарске револуције 7. новембра. О том значајном историјском догађају, на најбројнијим војничким састанцима, четним и батаљонским конференцијама говорили су, не само политички комесари и партијски руководиоци

²⁴³ Архив ВИИ, фонд. НОР-а, кут. 876, фасц. 2, док. 46.

него и команданти. Седмог новембра на тргу у Руми одржан је велики збор народа и војске, на коме је помоћник политичког комесара Бригаде Боро Гаћеша говорио о значају октобарске револуције и о војно-политичкој ситуацији код нас и у свијету.

Упоредо са војно-политичким и партијским активностима одвијала се и разноврсна културно-забавна активност, која је организована у непосредној сарадњи са народом Руме и околних мјеста. О прослави октобарске револуције, културно-забавном раду у јединицама и сарадњи са становништвом, посебно се говори у допису Штаба 11. дивизије од 4. новембра, упућеном потчињеним штабовима бригада, у коме се, између осталог, каже:

„Одмах треба прићи широкој припреми за прославу 27-годишњице октобарске револуције. У ту сврху потребно је да се политички комесари Бригада повежу са штабовима Црвене армије и са свим народним организацијама и народноослободилачким одредима, како би се организовала једничка прослава по свим селима и градовима.

Одмах треба почети са конференцијама по свим батаљонима на којима одржати предавања: 1) о историјском значају октобарске револуције и 2) о ослободилачкој мисији Совјетског Савеза. Уочи 7. новембра организovati паљење ватре, поворке војске и народа, које треба да се заврше митингом. На митинзима треба да одрже кратке говоре један официр Црвене армије и један официр Народноослободилачке војске и представник народа. На сам дан прославе градове и села искитити заставама, транспарентима и плакатима. Организovati културне приредбе, по могућности, са програмом посвећеном октобарској револуцији и са рефератом о историјском значају тог догађаја.”²³⁷

Одмор у Руми био је прилика да се већина бораца, последије Теслића и Котор-Вароша, дуже задржи у граду. Припадници Бригаде су се добро одморили, ос-

²⁴⁴ Исто, кут. 866. фасц. 5, док. 12.

вјежили, разгледали град и склопили многа познанства — посебно са омладином. Већи број бораца кскористио је прилику да се, као партизани и војници прослављене Титове армије, фотографишу и да то имају као драгу успомену.

Првог новембра Бригада је упутила 65 бораца за попуну новоформиране Бригаде народне одбране и 10, такође, посебно одабраних бораца, за попуну Гардијске бригаде. Истовремено је извјестан број старјешина упућен за руководиоце у 32. српску бригаду: за политичког комесара Бригаде Станко Васиљевић, а за политичког комесара батаљона Самуел Кабиљо. Попуњена су мјеста руководиоца, који су постављени на нове дужности, и упражњена мјеста. За политичког комесара Бригаде уместо Милутина Вујовића постављен је Лука Цветичанин, а за помоћника политичког комесара (умјесто Мирка Вранића), Боро Гаћеша. За команданта 1. батаљона (умјесто Раде Чекића) поегављен је Маринко Аврамовић, а послѣ погибије Ђоке Бањца, дужност команданта 4. батаљона преузео је Вицо Рунић. За команданта 2. батаљона (умјесто Душана Репацића) постављен је Мићо Ђопић. И у 3. батаљону дошло је до кадровских промјена: за политичког комесара батаљона (умјесто Станка Васиљевића) дошао је Милан Мајкић, за замјеника команданта Мирко Ђурић, а за замјеника политичког комесара у истом батаљону постављен је Јово Рокић.

Рововске борбе на »Црвеној линији« у рејону Чалме

Док се 12. бригада одмарала у Руми и припремала за нове задатке, у првој половини новембра 1944. године, на фронту у Срему одиграли су се значајни догађаји. Јединице 16. војвођанске дивизије ослободиле су 1. новембра Сремску Митровицу. Падом тог, за непријатеља веома важног упоришта, ликвидирана је тзв. „Жута линија“ која се пружала од Сремске Каменице, преко села Јарка, до Сремске Митровице. Истовремено, продором осталих снага НОВЈ на десном

крилу, кроз Фрушку Гору, нарушен је систем непријатељеве одбране на „Црној линији“ (Нештин—Чалма—Лаћарак).

Након губитка Сремске Митровице, њемачка команда прегруписала је своје снаге на фронту, реорганизовала командовање и подузела низ мјера за консолидацију позадине сремског фронта. Намјера непријатеља била је да пружи што упорнију одбрану и што дужи отпор на „Црној линији“, те да се одсутно брани на „Црвеној линији“. Ради реализације те замисли и стварања што повољнијих услова за несметано извлачење осталих снага на положаје „Црвене линије“, у току 6. и 7. новембра снаге 118. њемачке ловачке дивизије извршиле су снажан противнапад на централном дијелу фронта, у рејону Чалма—Манђелос операција названа „Борац до краја“. Деветог новембра њемачке снаге су се организовано повукле на положаје „Црвене линије“.²³⁸

Према наређењу Штаба 12. корпуса од 10. новембра, 11. дивизија добила је задатак да смјени 16. војвођанеку дивизију и преузме њене положаје на сектору: Ердевик—Бингула—Чалма.²³⁹

Дванаеста бригада је у току ноћи 10/11. новембра извршила покрет правцем Рума—Велики Радинци и смијенила дијелове 16. дивизије на одсјеку: Кањев Млин—Цигањска Међа—Међеш Пустара.²⁴⁰ Већ следеће ноћи 1, 3. и 4. батаљон извршили су напад на непријатеља, који је држао положаје на линији Фламијин Двор—Кањев Млин и Цигањска Међа. Десно, према Ердевику, положаје су држале јединице 5. козарске, а лијево, према Кузмину — јединице 2. пролетерске бригаде.²⁴¹

Од 11. новембра до 3. децембра на читавом сремском фронту, па и на одсјеку 12. бригаде, завладало је релативно затишје. За то вријеме батаљони су свакодневно изводили мање акције и демонстративне нападе на непријатељеве положаје, развили живу изви-

¹³⁶ „Сремски фронт 1944—1945“, стр. 62.

^{-ss} Зборник НОР-а, том I књ. 10, док. 48, стр. 111.

г« Исто, док. 49, стр. 112.

²⁴¹ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 877, фасц. 3, док. 33.

ђачку активност и предузимали низ мјера за хватање „живог језика“, ради прикупљања података о јачини, распореду и намјерама непријатеља на фронту. На положајима су се стално налазила два или три батаљона, који су се смјењивали свака 24 сата. Батаљони који нису били на положају одлазили су на одмор у Чалму, гдје је организована обука бораца, чишћење оружја и опреме и гдје су одржавани војнички и политичко-партијски састанци. У вријеме од 11. до 22. новембра батаљони су извели неколико напада на непријатељеве положаје са ограниченим циљем. У тим акцијама рањено је 5 бораца из наших јединица.

Од 23. новембра батаљони су почели формирати ударне групе, јачине 30 до 100 бораца, чији је главни задатак био хватање „живог језика“. Штаб 11. цивилије послао је 1. децембра извјештај Штабу 1. пролетерског корпуса, у коме се о дејству ударних група 12. бригаде, поред осталог, каже:

„Двадесет трећег новембра 1944. године Бригада је добила задатак да зароби једног њемачког официра, подофицира или војника, у циљу добијања тачних података о саставу и јачини непријатељских снага. Иста је формирала ударне групе, које имају задатак да пробију непријатељске линије. Тачно у 22 часа групе су кренуле на задатак, прошле прву непријатељску линију и дошле на 25 до 30 метара до друге, када их је непријатељ примијетио, отворио ватру и електричним паљењем активирао раније постављене мине. Ове су групе, не обазирјући се на непријатељску ватру, као ни на експлозије мина енергично нападале непријатеља, али, с обзиром на добру фортификацијску утврду и технички боље наоружаног непријатеља, није им успјело готиснути Нијемце са положаја, већ су се морале повући на своје старе положаје. Непријатељски губици: четири мртва и већи број рањених. Властити губици три мртва, деветнаест рањених и два нестала.“²⁴²

¹⁹⁷ Зборник НОР-а, том IV, књ. 28, док. 118, стр. 470.

Од деветнаест рањених бораца у тој акцији, тринаесторица су изгубила по једну ногу при савладавању минских поља.

Борбе у новим условима проузроковале су повећане губитке у људству, што је захтијевало посебне напоре и већу бригу свих команди и старјешина, а нарочито санитетских органа. Они су, не само у току борби већ и за вријеме затишја на фронту имали пуне руке посла, како би што брже оспособили лакше рањене, промрзле и обољеле борце. Нарочито велике напоре уложили су четни, батаљонски и бригадни болничари и референти санитета у батаљонима. Њихов рад у току борбе за спасавање и извлачење рањених бораца и руководилаца представљао је праве подвиге. Под кишом куршума из аутоматског оружја и у мноштву експлозија, болничари, од којих су велики број биле жене — партизанке, извлачили су рањенике из првих борбених линија и са положаја. Они су често морали залазити у минска поља, свјесни да и сами могу бити рањени или погинути.

Све акције и цјелокупна борбена активност Бригаде за вријеме док су се њени батаљони налазили у рејону Чалме, одвијале су се под врло тешким условима добро организоване и добро утврђене непријатељеве одбране, са жичаним препрекама и минским пољима, која су била постављена испред предњег краја и на свим прилазима и осјетљивим мјестима. Временски услови били су веома лоши, зима је била на прагу, терен расквашен и блатњав, у рововима вода. Велики број бораца имао је слабу одјећу и обућу, а новопримљени борци носили су, углавном, своја сељачка одијела и опанке. Забиљежен је и податак да је Бригада у то вријеме имала око 400 готово босих бораца, о чему су команде и старјешине посебно водиле рачуна. У наређењу Штаба Бригаде од 12. новембра за напад на непријатеља у рејону Цигањска Међа и Дашчара, наводи се између осталог: „У напад не водити босе и слабо одјевене људе. Исте оставити као заштиту у случају одступања” ..²⁴³

²⁴³ Архив ВИИ, фонд. НОР-а, кут. 876, фасц. 2, док. 46.

Колика се пажња посвећивала чувању живота бораца потврђује и чињеница да су ради активирања мина и прављење пролаза кроз минска поља, испред стрелачког строја тјеране овце и свиње.

Штаб Бригаде и штабови батаљона настојали су да живот бораца и старјешина у рововима учине што сношљивијим и да им олакшају потешкоће и напоре којим су били изложени. Демонстративним нападима и извиђачком активношћу требало је, поред осталог, одржавати одговарајућу будност и борбену спремност у јединицама, како би се избјегло опуштање пред предстојећа офанзивна дејства снага НОВЈ, која ће услиједити почетком децембра. О снабдијевању и исхрани бораца водила се посебна брига. На положаје у ровове дотурани су топли оброци и све друго што је борцима било потребно. Примјерним залагањем и одговорним радом интендантских и санитетских органа у Бригади и батаљонима, много је учињено да борци лакше подносе тешкоће рововског ратовања и да се постављени задаци успјешно извршавају.

Политичко-партијски рад у јединицама постао је садржајнији и интензивнији. На састанцима и четним конференцијама детаљно су анализирани резултати протеклих борби, залагање комуниста, скојеваца и осталих бораца, рад штабова и команди. Истицани су примјери бораца који су показали изузетну храброст у борбама. Њих су предлагали за пријем у КП, СКОЈ, за похвале и одликовања. Изузетна пажња посвећена је моралној и психолошкој припреми бораца и старјешина. Организирана је обука бораца у руковању оружјем и у откривању и савлађивању минских поља и жичаних препрека. У четама се одвијао богат и разноврстан културно-забавни живот, и друге активности. Читана је штампа, организован је рад на описмењавању. Борци су гледали прве филмове, а зависно од услова, издаване су и цепне (рововске) новине.

Новембра 1944. године у Београду је одржан Конгрес омладине Србије, коме су из Бригаде, као делегати-омладинци, присуствовали Кемал Корајлић и Мирко Ђаковић. Другарица Госпава Поповић, која је

такође, изабрана за делегата није присуствовала Конгресу, јер је била рањена.

У току новембра погинуло је 15, рањено 27 и нестало 9 бораца. Погинули су: Драгиша Поповић, Ђуро Вијичић, Витомир Васић, Нико Весић, Чедомир Васић, Слободан Живковић, Душанка Милешић (болничарка), Љубиша Мандић, Живан Нешић, Светислав Павловић, Миле Радић, Раде (Рајко) Пашић, Војислав Ристић, Радомир Тешић и Бранислав Поповић. У истом периоду убијено је 10 непријатељевих војника, а више је рањено, двојица су заробљена.

Штаб Бригаде извршио је анализу борби вођених у току новембра 1944. године и дао оцјену успјеха и недостатака. У тој анализи, поред осталог, констатује се да борци: „Још увијек не користе у потпуној мјери укопавање, а командни кадар томе не придаје већу важност, на шта им је скренута пажња . . .”²⁴⁴

У новембру је Бригада попуњавана људством. Примљено је преко 1.000 нових бораца и извршено комплетирање чета. У исто вријеме примљена је и већа количина трофејног наоружања и опреме. За попуну и наоружање нових бораца команда 11. дивизије додијелила је Бригади 870 италијанских пушака, 323 пушке бивше југословенске војске, 19 енглеских пушкомитраљеза, 8 њемачких шараца, 3 тешка италијанска митраљеза и 103.000 пушчаних метака. О томе како је доживио попуну своје чете новим људством и наоружањем, Бранко Томић је у свом дневнику записао и слиједеће:

„Добили смо нове борце и вршимо подјелу по водовима, задужујемо их са оружјем и другом опремом. Добили смо и ашовчиће, па их дијелимо борцима. Чета је попуњена и броји око 120 бораца. Први пут стојим пред великим стројем . . .”

Поново је измијењен распоред командног кадра. За замјеника команданта Бригаде постављен је Никица Милић, за команданта 3. батаљона Стево Мајсторовић, за политичког комесара у 4. батаљону умјесто

²⁴⁴ Исто, кут. 866. фасц. 5, док. 12.

Раде Раниловића, који је отишао на нову дужност, постављен је Миле Кукољ, за замјеника команданта Бранко Томић, а за замјеника команданта 2. батаљона Милош Кончар.

Упутствима и наређењима виших команди и Штаба Бригаде регулисано је низ питања, која се односе на живот и рад јединица у ратним условима, као што су: унутрашњи ред, дежурство, дисциплина, поздрављање, кретање у насељу, однос према народу и имовини, и друго. Донесена су и упутства о копању ровова, вођењу радне карте, устројавању евидендије (спискови јединица) и о мјерама будности и безбједности, а посебно је указано на поступак приликом пријема и предаје пакета. Тих дана Бригада је добила Упутство о „Устројству војних судова“ у командама од бригаде па навише и начину њиховог рада. Послије попуне чета и пријема нових бораца, било је појединачних преступа и случајева саморађавања, напуштања јединице, симулирања болести и избјегавања борбе. У таквим случајевима војни судови су предузимали одговарајуће законске мјере.

Почетком децембра бројно стање Бригаде било је 2.397 људи, од тога у борбеном дијелу 1.184. У регрутном батаљону налазило се 777 бораца у органима за снабдијевање 263, а 163 борца и старјешине било је рањено.

Двадесет деветог новембра 5. козарска бригада преузела је положаје јединица 12. бригаде, која је повучена на дводневни одмор у Манђелос.

Долазак у Срем и први сусрети са гостољубивим и слободољубивим Сремцима остао је у трајном сјећању бораца и руководилаца 12. крајишке бригаде. Свуда су топло примани. Осјећали су да на том терену имају безрезервну подршку. Народ Срема помагао је борце НОВ. Доносили су храну, бринули се о смјештају, о рањеним и болесним друговима и тиме олакшавали борцима тешкоће и напоре, које су даноноћно трпјели у хладним зимским данима. Крајишнике је Срем подсјетио на њихову Крајину. И ту су борбе трајале непрекидно од првих дана народноосло-

бодилачког рата. Срем је већ имао десетак својих бригада, свуда је била организована Народна власт и позадинске јединице.

Заједно са јединицама Црвене армије

Велики догађај и незабораван доживљај на борбеном путу Бригаде био је сусрет са борцима и старјешинама Црвене армије на сремском фронту. Истина, и раније, у борбама на Авали и на прилазима Београду, батаљони и чете Бригаде бориле су се заједно са совјетским јединицама. У борбама око с. Јарак, за Сремску Митровицу, и касније, долази до ближег контакта, заједничких борби и садејства између јединица НОВ Југославије и Црвене армије.

Двадесетодневни боравак у Чалми омогућио је чешће непосредне контакте и дружења припадника двије савезничке армије, у борби против заједничког непријатеља. То је нарочито дошло до изражаја између старјешина Штаба Бригаде и совјетских официра из артиљеријских јединица и јединица за везу, које су подржавале дејства Бригаде. Склопљена су многа познанства, учвршћивано и развијано борбено јединство и другарство старјешина и бораца. Припадници Бригаде били су поносни и задовољни што им се пружила прилика да заједно учествују са прослављеном Црвеном армијом. То им је давало подстрек за веће напоре у извршавању борбених задатака и под најтежим условима. Непосредна подршка совјетске артиљерије и чувених „каћуша“, те појава пилота са авионима НОВЈ и Црвене армије изнад наших положаја, и улијевали су сигурност и доприносили борбености. То је била и прилика да црвеноармејци и на дјелу увиде све врлине бораца НОВ Југославије — њихову храброст, одважност и неустрашљивост. Са друге стране, борацки и старјешински састав Бригаде увјерио се у храброст и херојство припадника Црвене армије и трудио се да не заостане за њима у јуришима на непријатељеве положаје и бункере. Оно о

чему су партизани 1941. године, када су пошли у тешку, али славну борбу, само сањали постало је стварност.

Од Чалме до Оролика и борбе у Босутским шумама

Цијенећи развој ситуације на сремском фронту, Врховни штаб НОВЈ, у другој половини новембра 1944. године, дошао је до закључака да је наступио погодан моменат за пробој фронта, то да се даљим офанзивним дејствима овлада важним саобраћајницама — чворовима Винковци и Осјек.²⁴⁵

Ради остварења те замисли 11. крајишка дивизија имала је задатак да пробије непријатељеву одбрану на сектору: Церје—Пустара—Емилијин Двор, и продужи гоњење непријатеља општим правцем Шид—Винковци. Дванаестој бригади, ојачаној једном батеријом противтенковских топова 1. крајишке бригаде, наређено је да пробије непријатељеву одбрану на одсјеку Кањев Млин—Цигањска Међа—Слободнице, и да продужи гоњење непријатеља правцем: Шид—Товарник—Јанковци.²⁴⁶®

Након снажне артиљеријске припреме 1. и 3. батаљон прешли су у напад и послије жестоке борбе успјели да направе пролазе кроз минска поља и избаце непријатеља из првих ровова. За то вријеме 2. и 4. батаљон задржани су у бригадној резерви. И наредна два дана 1. и 3. батаљон су, у више поновљених напада, покушали овладати предњим крајем непријатељеве одбране, али су се Нијемци веома упорно бранили, предузимајући истовремено снажие противнапада. Тек када су јединице 5. козарске бригаде заобишле непријатељеве положаје са западне стране и нападе добро утврђено непријатељево упориште у Ердевику, Нијемци су се морали повући. Бригада је тада наставила да гони потучене њемачко-усташке јединице, да

²⁴⁵ „Сремски фронт 1944 — 1945“, стр. 88

²⁴⁹ Зборник НОР-а, том X, књига 10, див. 108, стр. 350.

би 5. децембра око 6.00 сати успјела овладати с. Кукујевци и продужити дејство према Шиду.²⁴⁷

Приликом уласка бригадних колона у с. Кукујевце дошло је до неочекиваног сукоба са једном заосталом њемачком јединицом. У тој борби погинула су 2, а рањена 4 борца. Тешко је рањен и командант 4. батаљона Вице Рунић, који се у марту после је прездрављења и завршеног официрског курса, вратио на исту дужност. Дужност команданта батаљона у вријеме одсутности Вице Рунића, преузео је његов замјеник Бранко Томић.

У борбама од 3. до 5. децембра убијена су 62, заробљена 2 и рањено више непријатељевих војника. У исто вријеме батаљони Бригаде претрпјели су велике губитке: избачено је из строја 87 бораца и руководиоца, од тога је 29 погинуло и 58 рањено. Тада је погинуо и Филип Прља, замјеник политичког комесара чете у 4. батаљону. Рођен је у Црној Гори, младић, студент, који је почетком 1944. године дошао у Бригаду. Брзо се уклопио међу крајишнике и постао веома омиљен. Као партијски руководиоца чете успјешно је васпитавао младе комунисте и тумачио им идеје КПЈ. Погинуо је у цвијету младости — у 21. години живота.

Овладавањем Ердевиком разбијен је одбрамбени систем непријатеља у центру његове „Црвене линије“. Под притиском снага НОВ на осталим дијеловима фронта у Срему, њемачке трупе су приморане да се поступно повлаче на „нибелуншке положаје“.

Цијенећи развој ситуације на фронту, Штаб 1. пролетерског корпуса донио је одлуку да се пређе у општи напад и да отпочне гоњење непријатеља. Петог децембра јединице 1. пролетерске дивизије извршиле су напад на Шид — добро брањено непријатељево упориште на првој линији „нибелуншких положаја“. Истовремено је 11. дивизији наређено да учествује у овладавању Шидом са југоисточне и јужне стране. У 20.00 сати јединице 1. и 11. дивизије (5. бригада) извршиле су еиловит јуриш на непријатеља и после је

²⁴³ Архив ВИИ, фонд. НОР-а, кут. 876, фасц. 2, док. 46.

трочасовне борбе Шид је ослобођен. Петог децембра 12. бригада је са 1. и 2. батаљоном напала на непријатеља у селу Адашевци. Напад није успио и након три и по сата борбе, батаљонима је наређено да се по-¹⁴⁹УКУ У село Гибарац, гдје су заноћили. Шестог децембра Бригада је ушла у Шид у саставу 11. дивизије, која је, као корпусна резерва, остала у том мјесту.²⁴⁸

У току 5. и 6. децембра снаге 1. Пролетерског корпуса и 68. стрељачког корпуса Црвене армије успјеле су да разбију непријатеља на осталом дијелу фронта, на првим и другим положајима „Нибелуншке линије“. Тиме су пропала сва наређења њемачке команде да се та линија безусловно брани и да „повлачење на слједећу 'Зелену линију', уопште не долази у обзир“.²⁴⁹

Већ слједећег дана, 7. децембра, читава 11. дивизија је уведена у борбу, са задатком да своје бригаде убаци између 1. пролетерске и 21. дивизије и да нападне непријатеља на правцу село Илинци—Ћелетовци—Привлака, садејствујући 1. дивизији у заузимању села Илаче и Шидских Бановаца, а дјелом снага да напада Оролик.

Дејствујући на десном крилу Дивизије, 12. бригада имала је задатак да изврши покрет правцем Шид—Илинци—Ћелетовци, нападне непријатеља у Ћелетовцима и Оролику и да садејствује јединицама 1. дивизије у овладавању Илачом и Шидским Бановцима. О дејству Бригаде у току 7. децембра, у оперативском дневнику 12. бригаде од 1. до 15. децембра 1944, стоји:

„Први и други батаљон напали су артиљерију на жељезничкој станици у Ћелетовцима, а 3. батаљон село Оролик, док је 4. батаљон држао осигурање према Шидским Бановцима. Први и други батаљон успјели су да у брзом налету растјерају артиљеријску посаду на жељезничкој станици и заузму 3 топа са муницијом и 2 камиона са једним топом, који су у то вријеме стигли из Шидских Бановаца, са 5 кола спреме и

¹⁴⁹ Зборник НОР-а, том I, књ. 10, док. 114, стр. 367.

„Сремски фронт 1944—1945“, стр. 108.

нешто војске. Непријатељ је напустио кола и камионе и са једним дијелом побјегао у шуму, а са другим према Шидским Бановцима. Како су к» њи од артиљерије побјегли и побијени, а за камионе нисмо имали шофера, плијен се није могао одмах евакуисати. Непријатељ је, прикупивши снаге, извршио брзи противнапад са пјешадијом, али је био од наших снага одбијен. Након пола сата непријатељ је припремио напад са двије стране, то јест фронтално и бочно, гдје је и по други пут био одбијен. Након 1 сат стигла су непријатељу у помоћ 2 тенка, праћена пјешадијом и противавионским митраљезом, који су успјели, заобилазећи, раставити и одбацити наше снаге и доћи до заплијењених топова и камиона. У исто вријеме подржани су артиљеријом из Оролика. Непријатељ је извукао топове, камионе и један број кола. У тој акцији непријатељ је имао преко 20 мртвих и више рањених, које је потоварио у кола. На нашој страни била су 3 мртва и 18 рањених.²⁵⁰

У борби за Ђелетовце храбро је погинуо замјеник командира 3. чете 2. батаљона Вукашин Злојутро, један од истакнутих бораца из села Војскове под легендарном Козаром. Учесник славних битака на Козари, Грмечу и у средњој Босни, те у биткама за ослобођење Београда и другим акцијама, Вукашин Злојутро је прошао дуг борбени пут као припадник прослављене 5. козарске и 12. крајишке бригаде. Омиљен и скроман друг, храбар борац, пушкомитраљезац, десетар, командир вода и замјеник командира чете, остао је свој живот на сремском фронту, не дочекавши дан побједе и ослобођења своје земље.

Осмог децембра 12. бригада, са 2. и 4. батаљоном, покушала је да заузме село Оролик, једно од значајних упоришта на „Зеленој линији“ непријатељеве одбране. Један вод 4. батаљона успио је да овлада првим кућама у Оролику. Међутим, због упорне одбране непријатељеве групе „Линденблат“ и фортификациј-

²⁴³ Архив ВИИ, фонд. НОР-а, кут. 876, фасц. 2, док. 46.

ски добро организованих положаја (минска поља, жи-чане препреке, и др.), покушаји батаљона да овла-дају Ороликом нису успјели.

Истовремено, 1. и 3. батаљон почели су напад на непријатељево упориште у селу Славковци, гдје се налазила артиљерија 118. немачке ловачке дивизије и два тенка. Први батаљон је поставио веома успјешну засједу између Оролика и Славковаца, и, њемачкој моторизованој колони нанијети су велики губици. Убијено је 20, рањено више непријатељевих војника и уништен 1 камион. Наилазак непријатељевих тенкова није дозволио да се евакуише наоружање и опрема.

Осмог децембра увече јединице 1. крајишке бри-гаде преузеле су положаје 2. и 4. батаљона на одсје-ку с. Оролик—Славковци. Батаљони 12. бригаде по-вучени су у с. Ђелетовце, ради припреме за нове за-датке.

У борбама 7. и 8. децембра убијено је 40, заробље-но 6 и рањено више непријатељевих војника. Запли-јењена су два пушкомитраљеза, 20 пушака, 2 пишто-ља, једна стројница, 5 коња и друга опрема. Из Бри-гаде су погинула 3, а рањено је 26 бораца. Осмог де-цембра код Оролика теже је рањен командант 3. бата-љона Стево Мајсторовић. Половином марта он се вра-тио на дужност команданта батаљона. За вријеме ње-говог одсуства батаљоном је командовао Мирко Ђу-рић.²⁵¹

Деветог децембра Бригада је извршила покрет из села Ђелетоваца у село Нијемце и сљедећег дана стиг-ла у с. Комлетинце. Интендантура и регрутни батаљон остали су у с. Нијемцима.

Наредног дана увече одржано је савјетовање са штабовима батаљона, ради упознавања са предстоје-ћим задацима.

Једанаестог децембра у 10.00 сати 2. и 4. батаљон добили су задатак да спријече продор непријатеља, који се кретао од Привлаке, лијевом обалом Босута, према снагама 5. крајишке дивизије, чиме би, исто-времено, олакшали положај 5. козарске бригаде ис-

²⁵¹ Исто.

пред с. Отока. У току покрета, у шуми званој Дионича, двије чете 4. батаљона сукобиле су се са њемачким снагама. Непријатељ је био присиљен да се повуче, остављајући на бојишту 10 погинулих и 25 рањених, а наше снаге нису имале губитака. Први и трећи батаљон налазили су се на одмору у Комлетинцима.

Дванаестог децембра Бригада је смијенила јединице 5. козарске бригаде на положајима испред села Оток—Привлака, до Босуца. Док су се јединице смјењивале непријатељ је отворио јаку артиљеријску ватру и том приликом један борац је погинуо, а један је рањен — оба из 1. батаљона. Цијелог дана непријатељ је мањим групама нападао на положај батаљона, али није имао успјеха.

Цијенећи да би Нијемци, користећи пошумљеност терена, могли покушати да побољшају своје положаје, команда 4. батаљона поставила је засједу, јачине два вода, у шуми званој Рипача, око 600 метара испред главнине батаљона. Истог дана у 16.00 сати непријатељева јединица, јачине једне чете, наступала је кроз шуму. Када је пришла на блиско одстојање борци из засједе отворили су снажну митраљеску и пушчану ватру. У краткој али жестокој борби убијено је 8, а рањено 16 непријатељевих војника. Заплијењен је 1 пушкомитраљез — „шарац“ и 3 пушке. Ускоро потом Нијемци су, уз подршку артиљерије, извршили противнапад и успјели изнијети своје рањене војнике, а мртве су оставили на бојишту. На тим положајима батаљони су остали до 13. децембра ујутро, када су их смјениле јединице 4. бригаде 21. српске дивизије.²⁵²

Напад на непријатељеву »Зелену линију«

Четрнаестог децембра 1944. године штабови 1. пролетерског корпуса и 68. корпуса Црвене армије донијели су заједничку одлуку да се изврши општи на-

²⁵² Архив ВИИ, том НОР-а, кут. 866, фасц. 5, док. 17.

пад на цијелом фронту и разбије непријатељева одбрана на „Зеленој линији”.²⁵³

У оквиру општег напада 11. дивизија имала је задатак да смијени дијелове 5. и 1. пролетерске дивизије на дијелу фронта од Босута до села Берак, и да затвори правац од Привлаке. Стога је извршено регруписавање јединица и посједање положаја, тако да је 5. бригада била на десном крилу, према Оролику и Беркасову, а 32. бригада испред шуме Алмаши—Брадарица.

Дванаеста бригада извршила је покрет 14. децембра у раним јутарњим часовима из села Нијемци према Ђелетовцима и са 3. и 4. батаљоном смијенила снаге 32. српске бригаде. Командант те бригаде, мајор Анте Мијош, шпански борац родом из Ливна, погинуо је неколико дана раније у борби са Нијемцима. Први и други батаљон налазили су се у бригадној резерви у Ђелетовцима.

Истог дана извршена је попуна јединица Бригаде борцима из регрутног батаљона, који је тих Дана расформиран. Сада је бројно стање Бригаде износило 2.397 бораца, са 1658 пушака, 103 пушкомитраљеза, 1 тешким митраљезом, 62 стројнице, 8 тешких и 7 лаких бацача и 1 противтенковским топом „ФЛАК”. У батаљонима је формирана још по једна чета — четврта.

Пошто јединице 1. пролетерског корпуса НОВЈ и 68. корпуса Црвене армије на правцу главног удара, ни послје поновљених напада 14. и 15. децембра, нису успјели пробити непријатељеву „Зелену линију”, све наше јединице на сремском фронту прешле су у активну одбрану. Дванаеста бригада је од 14. до 21. децембра држала и утврђивала одбрамбене положаје на свом сектору и њена активност сводила се, углавном, на извиђачку делатност.²⁵⁵ За то вријеме од непријатељеве артиљеријске ватре рањено је 10 бораца.

²⁵³ Зборник НОР-а, ТЈМ I, књ. 10, док. 131, стр. 426.

²⁵⁴ Архив ВИИ, том НОР-а, кут. 876, фасц. 7, док. 2.

²⁵⁵ Архив. ВИИ, фонд НОР-а, кут. 876, фасц. 4, док. 1.

Двадесетог децембра дијелови 12. пјешадинског пука 1. бугарске армије, која је на сремском фронту смијенила јединице 68. корпуса Црвене армије, преузели су положаје 2. батаљона 12. бригаде, на десном крилу, испред шуме Алмаш, до Брадарице. Два дана доцније, 21. децембра, у оквиру напада на непријатељево упориште у селу Привлаци, 12. бригада добила је задатак да разбије непријатељеву одбранбену линију у рејону Дионица—Будаков Стан и продужи дејство према Привлаци и Винковцима. У наређењу Штаба 11. дивизије посебно се наглашава да јединице Бригаде, након овладавања к. 83, поруше моет на Босуту, да га чврсто држе у својим рукама и не дозволе надирање непријатеља према Привлаци.²⁵⁶

Ради извршења постављеног задатка, јединице Бригаде су у периоду од 22. до 24. децембра извршиле неколико узастопних напада на непријатељеву одбранбену линију испред шуме Дионица—Будаков Став. У првом ешелону били су 1. и 3. батаљон, који су нападали истовремено мли наизмјенично. Тако је 1. батаљон у току 22. и 23. децембра, заједно са бугарским снагама на десном крилу, вршио сталан притисак и нападао непријатељеве положаје на свом одсјеку. Због упорног и жилавог отпора и фортификацијски утврђене непријатељеве одбране, чете 1. батаљона нису успјеле да постигну већи успјех. У тим борбама погинуо је један борац из 1. батаљона, а 13 их је рањено. Непријатељеви губици су непознати.

Жестоке борбе у току 23. децембра водио је и 3. батаљон, који је тог дана у 12.00 сати извршио напад на непријатеља — испред шуме Дионица, у засеку Пактови. Дијелови батаљона успјели су прећи ријеку Босут и напасти непријатеља бочно са јужне стране. Ни тај напад није успио и батаљон се, послије четири часа борбе, морао повући на полазне

положаје. Два борца из батаљона теже су рањена, а три лакше. Непријатељеви губици нису познати.

Први батаљон је 24. децембра поновно напао на непријатеља у рејону шуме Дионица. У извјештају Штаба 12. бригаде Штабу 11. дивизије од 27. децембра 1944, о борбама 1. батаљона у току 24. децембра и дејствима 4. батаљона уведен у борбу 25. децембра поред осталог стоји:

„Дана 24. о. м. снаге нашег 1. батаљона добиле су задатак да у први сумрак нападну на непријатељско упориште код шуме Дионица и засеока Пактови и да га, по могућности, ликвидирају. Јединице овог батаљона извршиле су прелаз преко моста, који је био врло отежан. Борба је отпочела у 21,00 час, али су неки дијелови отворили ватру прије одређеног времена, јер су били дошли у контакт са непријатељем и били присиљени да приме борбу. Општи напад отпочео је у 21.00 час, али та борба није била довољно комбинована. Чете батаљона нису могле прићи непријатељу на јуришно одстојање, јер су биле тучене жестоком ватром из јако утврђених положаја, којима се није могло прићи. Четири пута су вршиле јуриш на непријатеља, али сваки пут су бивале одбачене. Послије посљедњег јуриша осјетило се колебање код бораца, а нарочито код 180 нових бораца, који су први пут били у борби. У овој акцији било је 6 наших рањених другова, док су губици код непријатеља непознати.

Двадесет петог децембра т. г. јединице 4. батаљона ове Бригаде добиле су задатак да разбију непријатељску линију испред шуме Дионица и наставе са даљњим гоњењем непријатеља. Почетак напада био је у 11.30 часова. Наши борци успјели су се привући непријатељу на одстојање 50—100 метара, а непријатељ је дазао доста слаб отпор. Даљњим наступањем непријатељ је из збога аутоматског оружја отворио жестоку ватру, гдје је нашим јединицама паиис ос-

- јетне губитке. Ради прегледног земљишта и бри-
саног простора, јединице овог батаљона морале
су се повући до првих наших утврђења, одакле
су штитиле изношење наших погинулих и ра-
њених бораца.

У овој акцији јединице 4. батаљона имале
су 10 погинулих и 21 рањеног борца.

Борци батаљона уложили су велики труд да
се ова акција што боље изведе, али како је
непријатељ био јако утврђен и располагао вели-
ким бројем аутоматских оружја, овај задатак је
остао без успјеха" ...²⁵⁷

Двадесет осмог децембра јединице Бригаде поново
су почеле са нападима на „Зелену линију". Први ба-
таљон, са једном четом 3. батаљона и дијеловима Бу-
гарске армије, покушао је да изврши пробој неприја-
тељевих положаја, али поново без успјеха. Предњи ди-
јелови батаљона дошли су на 50 до 100 метара пред не-
пријатељеву линију, гдје су дочекани јаком митраљес-
ком и пушчаном ватром и претрпјели губитке од 5
мртвих и 17 рањених бораца. Под заштитом мрака
предњи дијелови су били присиљени да се повуку на
своје полазне положаје. Непријатељ је имао 6 мртвих
и непознат број рањених.

У току 29. 30. и 31. децембра 1944. на положајима
су се наизмјенично налазили 3. 4. и 1. батаљон и за то
вријеме није било већих сукоба са непријатељем, 30.
децембра. Наиме, тог дана јединице 4. батаљона држале
су положаје испред шуме Брадарица, према Дионици,
када је непријатељ покушао да постави нагазне мине
испред својих утврђених положаја. Једна чета 4. бата-
љона прозрела је намјеру непријатеља, па је у најпо-
годнијем моменту отворила убитачну ватру и примор-
ала га да се врати на полазне положаје. Том прили-
ком²⁵⁸ убијено је 6, а рањено више непријатељевих вој-
ника.

²⁵⁷ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 876, фасц. 3/1, док. 20.

²⁵⁸ Исто, фасц. 4, док. 1.

Поред Филипа Прље и Вукашина Злојутра, у децембру у борбама око Чалме, Ђелетовца, Оролика и Комлетинаца, погинуло је 51 борац и руководилац. Били су то: Војислав Крачун, Душан Влаисављевић, Јоцо Доленго, Милорад Јовановић, Сретен Јовић, Вељко Јусуповић, водник вода, Никола Сивиљ, водник вода, Веселин Чупић, Бранко Гајић, Живко Граховац, замјеник командира чете, Љубисав Димитрић, Стојко Дукић, Александар Стојановић, Милован Ђорђевић, Властимир Стругановић, Предраг Миљић, делегат вода, Игњат Божић, Душан Милосављевић, Велизар Шобић, Живомир Павловић, Бранко Ковачевић, водник, Даница Бјеловук, болничарка, Васкрсије Павловић, Мирко Петровић, Срђо Тревезан (Италијан), Марко Кнежевић, Недељко Ђекановић, Душан Јовић, Драгољуб Крејаковић, Војислав Крејаковић, Драгиша Арсеновић, Брано Андрић, Божидар Васић, Милан Бањанац, Видоје Јоксимовић, Петар Матић, Живота Алимпић, Милорад Вученовић, Милоје Гајић, Милован Грујичић, Добривоје Марковић, Славко Марковић, Милета Петровић, Милорад Пајић, Милић Пепелчевић, Милоје Сировљевић, Живота Суботић, Халил Рахмановић, Стојан Рогвић, Божидар Стефановић, Жарко Јовановић и Миодраг Павловић.

Услови под којима су се одвијала дејства јединица Бригаде посљедњих дана децембра 1944. године били су врло неповољни, прави зимски. Нарочито је тешко било јединицама које су се налазиле на положајима, гдје су и борци и старјешине били изложени великој хладноћи, снијегу, мразу. Требало је уложити велике напоре да се топла храна дотура на положаје преко откривеног и брисаног простора. Зато је храна дотурана, углавном, увече или док је магла. Многи борци још увијек су били слабо одјевени, без топле одјеће и обуће. И у оним кратким временским периодима, када би отоплило, ситуација се није битније побољшавала, јер је равница терен био расквашен и блатњав, у рововима вода, децембарска зима и друго, што је у великој мјери отежавало борбена дејства и живот и рад јединица. Истовремено, батаљони који су се нала-

зили на одмору у Ђелетовцима, свакодневно су узнемиравани и били изложени јакој непријатељевој артиљеријској ватри, због чега су трпјели губитке у људству.

О општем стању и односима у Бригади на крају 1944. године говори се и у Операцијском дневнику Штаба 12. бригаде од 31. децембра, у коме, поред осталог, стоји да је у времену од 15. до 30. децембра, у Бригаду „придошло 10 другова и 17 другарица“, да није било мобилисаних, те да су „здравствено стање, међусобни односи другова и другарица и односи према народу добри...“ Посебно се истиче да је стање обуће и одјеће још увијек слабо.²⁵⁹

У батаљонским дневницима забиљежено је да је на дан римокатоличког Божића, 25. децембра, народ села Ђелетоваца позивао борце да заједно прославе, частио их, нудио храну и пиће, трудио се да боравак бораца у њиховом мјесту учини што пријатнијим и да их добро угости.

Тих дана одређени су другови из Бригаде, који треба да иду на виши официрски курс. То су били: Никица Милић, замјеник команданта Бригаде, Вицо Рунић, командант 4. батаљона, и Милош Кончар, замјеник команданта 2. батаљона. За нижи официрски курс одређено је 8 четних руководилаца.²⁶⁰

За вријеме петнаестодневног боравака у рејону Ђелетоваца, јединице Бригаде развиле су веома плодну и разноврсну сарадњу са народом, посебно са младима. Зависно од услова и могућности, организован је културно-забавни живот — даване су и приредбе за становништво. Народ је веома срдечно и топло примио борце Бригаде и трудио се да им створи што повољније услове и за обављање војничких задатака и за одмор. Имао је пуно повјерење у њих, обраћао им се кад год је требало, тражио савјете или се жалио на појединачне недоличне поступке и неправилан однос војника Бугарске армије према становништву.

²⁵⁸ Исто, фок. 1.
²⁵⁹ Ик исто, фасц. 8, док. 15.

Бригада је дочекала још једну ратну Нову годину. Дио снага био је у рововима, у борбеном положају, г. остале јединице на одмору у Ђелетовцима. Цјелокупни старјешински и борачки састав дубоко је вјеровао да се приближио час дефинитивног слома фашизма и свих квислиншких творевина у нашој земљи. Знали су да ће то бити посљедња година коју проводе на фронту и да ће наредну Нову годину дочекати у слободи и миру.

У 1944. години погинуло је 13 бораца, чија су имена објављена у бригадном листу „Народни борац“ јануара 1945. године, али нисмо могли утврдити мјесто и вријеме њихове погибије. То су били: Живко Чубриловић, Љубомир Димитријевић, Милан Галић, Сретко Јулкић, Милош Кнежевић, Милован Кнежевић, Бранко Лазић, Сретен Мађаревић, Мирко Манџић, Борисав Николић, Смајил Панџић, Алија Сачић и Василије Симић.

Изградња нових одбрамбених положаја

Обновљени напади 1. корпуса и бугарских снага на непријатељеву „Зелену линију“ од 22. до 30. децембра нису успјели, јер је непријатељ добио појачање и успио да консолидује одбрану.

Крајем децембра јединице 1. пролетерског корпуса преузеле су положаје које су држале снаге 1. бугарске армије у Срему, након тога, 31. децембра 1944. године, Штаб Корпуса издао је наређење за нови распоред јединица на фронту.³⁶¹

Једанаеста дивизија добила је задатак да се, након предаје положаја, премјести на просторију Илинци-Мала Вашица — Товарник, образујући корпусну резерву. Дванаеста бригада је већ сутрадан, првог дана нове 1945. године, после предаје положаја јединицама 3. пролетерске бригаде, са свим својим борбеним и позадинским дијеловима извршила покрет правцем:

¹⁹⁷Зборник НОР-а, том IV, књ. 28, док. 118, стр. 470.

Нијемци—Илинци—Мала Вашица, гдје је заноћила. Бригада је у том рејону остала до 4. јануара 1945. године. Сређивала је јединице, наоружање и опрему и одмарала се од претходних петнаестодневних борби. Старјешински кадар имао је обуку о наступном и одступнш маршу.

Пошто су у међувремену непријатељеве снаге напале на јединице 21. дивизије у рејону с. Комлетинци и Нијемци, Штаб Дивизије наредио је да 5. козарска бригада одмах изврши покрет у село Нијемци и садејствује снагама 21. дивизије. Дванаеста бригада добила је задатак да организује копање ровова и утврђивање испред с. Илинци, до ријеке Босута. Тако су јединице Бригаде наредна два дана, 3. и 4. јануара, провеле градећи одбрамбену линију. Већ 4. јануара увече Бригада је добила наређење да изврши покрет правцем: Шид, Беркасово, Бапска Новак, гдје је стигла наредног дана и остала до 8. јануара.²⁶² За то вријеме одржавани су састанци, анализиране су досадашње борбе, и **указиЕано** је на пропусте. Остварена је сарадња са народом, у селу су даване приредбе, а одржаване су и друге културно-забавне активности. Уочи правослазног Божића, 6. јануара, борци и старјешине помагали су при сјечењу и ношењу бадњака, а 7. јануара одржано је уобичајено војничко весеље, које је, према извјештају Штаба Бригаде, „протекло у задовољству свих бораца и руководилаца ...” Приликом сусрета са становнштвом евоциране су успомене на пређени борбени пут Бригаде, са чврстим увјерењем да је то посљедња прослава Божића у ратним условима.

Тродневни предах за борце и старјешине Бригаде био је драгоцјен, јер су 45 дана непрекидно били у борбама и покрету од Чалме, преко Ђелетовца, Оролика, кроз Босутске шуме, до Мале Вашице и Бапске.

Међутим, времена за дужи одмор у тим условима није могло бити, јер је војничка ситуација налагала да се иде на нове задатке у нове борбе. Једанаеста дивизија добила је задатак да са двије бригаде одмах при-

²⁶² Исто, књ. 18, док. 3, стр. 13.

ступи изградњи и утврђивању друге одбрамбене линије Корпуса у рејону Товарник—Ловас. У вези с тим, Штаб 11. дивизије наредио је 12. бригади да, одмах након пријема наређења, изврши покрет са просторије Бапска и размјести снаге на просторију јужног дијела села Ловас. У истом наређењу каже се: „Након доласка на нову просторију, задатак Бригаде био је да одмах приступи изградњи друге одбрамбене линије на сектору од к. 126—к. 134 до Матијевића-Салаша, гдје ће се на коти 126 и салашу, везати са стрељачким стројем 32. бригаде. За своја предстражарска и извиђачка одјељења изградити бункере и ровове са саобраћајницама, како би војници по њима могли саобраћати, и то на коти 122, к. 125 и коти 127 Илоч .. „²⁶³

У наређењу се дају и стручна упутства о радовима на утврђивању — да се ровови и бункери изграде што темељитије, праве првенствено од цигле, а уколико нема цигле — од дрвета. Ровови и бункери морају имати саобраћајнице за несметан саобраћај војника, а за рад користити и цивилно становништво.

Истог дана Штаб бригаде наредио је да све јединице у 10.30 сати изврше покрет из Бапске Новак у одређени рејон. Одржан је састанак са штабовима батаљона и извршен распоред рејона за утврђивање. Покрет је извршен по плану и истог дана у 14.00 сати отпочели су радови на линији: Оберсонов салаш—Типолдов салаш — к. 134 — Моров салаш—Матијевића-салаш — к. 126. Одсјек за одбрану Бригаде износио је 6 км и на њему су радила три батаљона, док је 1. батаљон изграђивао линију за мртве страже и стражарска одјељења, испред те линије, на око 3 километра. За копање ровова коришћен је и алат од мјесног становништва.

Изградња одбрамбене линије трајала је од 8. до 14. јануара. Стручни органи из штаба Дивизије, са командантом Бригаде, обилазили су радове и на лицу мјеста давали савјете и упутства за исправке, нарочито у вези са заштитом бораца и маскирањем. Пот-

²⁶³ Исто, књ. 18, док. 13, стр. 36.

пуно су израђени ровови, бункери и саобраћајнице на дужини од 10 км, а преостало је да се ураде саобраћајнице и бункери за резервне чете.²⁶⁴

Четрнаестог јануара 1, 3. и 4. батаљон вратили су се у Ловае на одмор, а 2. батаљон у Товарник, пошто у Ловасу више није било простора за смјештај. У тим рејонима Бригада је остала до 17. јануара 1945. Поред одмора чете су сређивале наоружање и опрему. Слободно вријеме коришћено је за друге активности: одржавани су војнички састанци по четама, анализиране су протекле борбе, објашњавана је војно-политичка ситуација и остварена сарадња са становништвом. У посебном сјећању бораца остаће митинзи, одржани уз учешће народа тих села, на којима је осуђена политика краља Петра и шегова изјава да не признаје Споразум Тито-Шубашић. Несрећним случајем погинуо је Саво Добраш, командир вода у 2. батаљону.

Изашао је и први број билтена »Народни борац«

За вријеме десетодневног боравка Бригаде у рејону села Ловас и Бапска Новак изишао је први број бригадног билтена „Народни борац“. У том билтену, који је имао 20 страна већег формата, објављено је 13 пригодних чланака и 9 пјесама. Тематика је била из живота и рада јединица на фронту. Поред информисања о најактуелнијим питањима војно-политичке ситуације у земљи и свијету, у Билтену су објављени чланци, чији је циљ био да се борачки и старјешински састав Бригаде, и на тај начин подстакне што боље и одговорније извршавање борбених задатака, јачање морално-политичког стања, развијање другарства и правилних међуљудских односа у јединицама. У листу је, такође, указано на брзи слом фашизма и ослобођење наше земље. То показују и наслови чланака објављених у билтену, као што су: „Како народноослободилачки одбори у Срему помажу Народноослобо-

²⁴³ Архив ВИИ, фонд. НОР-а, кут. 876, фасц. 2, док. 46.

Насловна страна петог броја бригадног листа „Народни борац”,
издатог у завршним операцијама, маја 1945. године

дилачку војску", „Борба за Срем", „Више знања — мање крви", „Палом команданту 4. батаљона", „Прва помоћ у првим линијама", „Немачка пропаганда и српски народ", „Палим борцима отаџбине", „Епilog рата", „Борац без пушке", „Жена као борац", итд. Чланке за лист писали су борци и старјешине за вријеме одмора и предаха, а често и на положајима. Као веома погодна форма информисања у ратним условима, Билтен је био омиљен и радо читан у свим јединицама Бригаде, а одзив за писање чланака био је изванредан. Све послове око уређивања и издавања листа обављао је пропагандни одсјек Штаба Бригаде, чија је активност на задацима информисања људства Бригаде, све до завршетка рата, била веома плодна и интензивна.

Уводни чланак за први број билтена, под насловом „Како народноослободилачки одбори Срема помажу Народноослободилачку војску", написао је политички комесар Бригаде Лука Цвјетичанин. У њему се говори о стварању и улози народноослободилачких одбора у НОР-у, о успјешном раду органа нове народне власти у Срему, помоћи коју су пружали Народноослободилачкој војсци. Цвјетичанин поред осталог, каже:

„Пролазећи кроз разне крајеве наше земље, наши борци доживјели су много лијепих сусрета са нашим народноослободилачким одборима. Тако на примјер, за вријеме трајања наше офанзиве у Срему, ми смо доживјели један до сада најљепши сусрет са Народноослободилачким одбором села Сремске Лазе. Касно увече стигли смо са батаљоном на коту 84. Већ на путу кроз шуму срели су нас наоружани чланови НОО, којима је то био први сусрет са нашом војском. Чим смо дошли до првих кућа, већ нас је дочекала вечера и 200 литара вина. Иако је непријатељ био у селу, свега два километра далеко од нас, они су успјели из истог села да нам донесу храну и тачно обавјештење о непријатељу ..."

Карактеристичан је и поучан чланак под насловом „Више знања — мање крви", који је написао Ра-

дош Мијушковић, командант инжињеријског батаљона дивизије. Аутор указује на значајан и актуелан проблем укопавања и заштите бораца на положајима, даје низ стручних упутстава за изградњу ровова, саобраћајница, склоништа и маскирање. На крају, каже:

„Сваки онај ко олако схвата потребу израде склоништа крив је и одговоран за животе оних који погину или буду рањени због тога што није било склоништа, која су се, са мало труда, могла ископати...”

И у осталим написима говори се о подвизима и јунаштву бораца и старјешина. На примјер о јуначкој погибији Ђоке Бањца, команданта 4. батаљона и жалости која је, последице тога, завладала у јединици: "Вијест да си пао дјеловала је страшно на нас борце. Ћутећи гледали смо један другог, а из очију сваког видјело се огорчење. Са лица сваког друга могао си прочитати одлучне речи: „Осветићемо га...” Чланак је написала партизанка.

У чланку „Прва помоћ у првим линијама” од др М. Костића говори се о подвизима, јунаштву и самопожртвовању четних и батаљонских болничарки, које: „Кроз ватру митраљеза, машинки, експлозивних мина, кроз воду и блато, кроз баре и канале, кроз таму и кишу, јуре за друговима борцима и за њима, само зачује ли се глас преко везе: „Болничарка напријед”. Креће она, пузећи кроз блато и воду, не презајући пред опасношћу по свој живот, само да би извршила своју велику дужност и највећу од свих својих дужности ...”

И на крају, у пјесмици: „Епилог рата”, борац Вељко Вранац, наговјештава скори крах фашизма:

„Борба се ближи крају, слободе свиће зрак,
над некад великим Рајхом, сада се свија мрак.
Никад ни слутили нису да ће доживјети слом,
некад су рушили туђе, сад се руши њихов дом.
Дан слободе је свануо, чује се звекет ланаца,
диже се европско робље, и с руку окове баца ..

⁵ Билтен број 1, јануар 1945.

„Народни борац“ имао је веома значајну улогу за благовремено и свестрано информисање бораца и старјешина Бригаде у ратним условима.

Од јануара 1945. године и батаљони су почели по-времено издавати своје батаљонске билтене. Лист 1. батаљона звао се „Борац“, 2. батаљона „Побједник“, 3. батаљона „Слобода“, и 4. батаљона „Побједа“. Наслов-на стране батаљонских билтена биле су у знаку борца — ратника са пушком или аутоматом, односно борца са развијеном заставом.

Борбе у току њемачког противнапада од 17. до 22. јануара

Послије 6. јануара 1945. на читавом сремском фронту извођене су, углавном, мање акције демон-стративног и извиђачког карактера. За то вријеме сна-ге 1. армије утврђивале су своје одбрамбене положаје, јер се процјењивало да се непријатељ неће лако по-мирити са поразима које је претрпио и предвиђала се могућност снажнијег противнапада његових снага на сремском фронту. На то су указивали и обавјештајни извјештаји потчињених штабова, у којима се говори о довлачењу нових, јачих њемачких јединица на тај сектор, посебно у периоду од 12. до 15. јануара, када је њемачка команда, поред 4. дивизије, која је учество-вала у противнападу 3. јануара, почела ужурбано да доводи на фронт главнину 7. СС дивизије „Принц Еу-тен“, са сектора Бијељина—Брчко. Та елитна њемачка јединица се већ крајем 15. јануара прикупила на про-сторији између Вуковара—Петровца и Сотина, ради планираног удара 17. јануара 1945. године. Међутим, у каснијим анализама се показало да се обавјештајним подацима о прикупљању тих снага и њиховим офан-зивним намјерама, није поклањала довољна пажња. Сматрало се да су то нормална и рутинска дејства у периоду затишја, у вријеме када је снијег прекрио сремску равницу и када је јака зима приморавала бор-

це да већи дио времена проводе у заклонима и земуницама. Тиме се дјелимично може и објаснити чињеница да је њемачки противнапад 17. јануара изненадио снаге 1. армије.²⁶⁶

Уочи њемачког напада, дивизије 1. армије биле су распоређене тако да се на десном крилу борбеног распореда налазила 5. дивизија, у центру 1. пролетерска, на лијевом крилу 6. пролетерска, а у непосредној армијској резерви, на другом армијском одбрамбеном положају, 11. дивизија. Дванаеста бригада распоређена је југозападно од села Ловас, са задатком да утврди други одбрамбени армијски положај на линији Оберсонов салаш—Матијевића-салаш. Пета козарска бригада била је на одмору у Шиду, а 32. српска бригада у Товарнику, са задатком да утврди други одбрамбени армијски положај од Матијевића-салаша, према Товарнику и жељезничкој прузи, до канала који води према Илинцима. У Бачинцима, Гибарцу и Адашевцима, као општа армијска резерва, налазила се 21. дивизија, док је 1. коњичка бригада била распоређена у Моровићу и Вишњићеву.

Дан уочи њемачког напада, 16. јануара, положаје 1. армије обишао је врховни командант НОВ и ПОЈ, маршал Југославије Јосип Броз Тито. Тај значајни догађај и непосредно присуство друга Тита на борбеним положајима и у рововима, изазвало је велику радост међу борцима 1. пролетерске и 5. крајишке дивизије, односно дијела фронта на тежиште одбране. Управо у вријеме док је Врховни командант вршио инспекцију борбеног распореда 1. армије, команда 34. њемачког армијског корпуса завршавала је посљедње припреме за напад на сремском фронту.

Седамнаестог јануара 1945. године, у 4.30 сати, након кратке, али снажне артиљеријске припреме дуж цијеле линије фронта, њемачке снаге прешле су у напад. Тиме је започела операција коју су Нијемци шифровано назвали „Зимска олуја”. Тежиште непри-

²⁶⁶ „Сремски фронт 1944—1945”, стр. 171—172.

јатељевог напада било је на десном крилу 5. дивизије.

Јединице дивизије „Принц Еуген“, уз снажну подршку артиљерије и тенкова, успјеле су да пробију одбрамбене положаје 5. дивизије, тако да су се двије бригаде исте дивизије нашле у веома тешкој ситуацији. Посебно је било угрожено десно крило 1. бригаде, гдје је непријатељ свом жестином продирао према Ловасу.

Због тешке ситуације на фронту, а посебно на положајима 5. дивизије, Штаб 1. армије наредио је Штабу 11. дивизије да са својим јединицама посједне други армијски одбрамбени положај на линији Ловас—Товарник, те да са једном бригадом потпомогне одбрану 5. дивизије ради спречавања продора непријатеља од Миклушеваца ка Ловасу. У вези с тим, Штаб 11. дивизије наредио је 12. бригади да одмах запосједне положаје на линији испред шуме Пањик, на к. 117 — Папугинов салаш — к. 123 и к. 123 — Крчевине, са задатком да спријечи продор непријатеља према Товарнику и изврши прихват јединица 5. дивизије које су одступале.²⁶⁷

Ради извршења добијеног задатка, Штаб 12. бригаде наредио је 1. и 2. батаљону да запосједну положаје на одсјеку Крчевине—Темпојевци, а 3. и 4. батаљону на линији Папугинов салаш, цестом до коте 118. Одмах након посједања одбрамбене линије, батаљони ће се повезати са снагама 5. дивизије и заједно са њима спријечити даље напредовање непријатеља на том сектору.²⁶⁸

Пошто је непријатељ, уз снажну подршку артиљерије и тенкова, брзо надирао одбацујући снаге 5. дивизије према Ловасу, брзо је уследило ново наређење Штаба 11. дивизије да се 1. и 2. батаљон најхитније пребаце на десно крило, као појачање снагама 5. дивизије у одбрани Ловаса. У међувремену, док су та два батаљона била у покрету, Нијемци су већ запосјели ровове у којима су биле јединице 5. дивизије и са својим предњим дијеловима брзо наступали према Ловасу

^{2,7} „Сремски фронт 1944—1945“, стр. 178.

Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 19.

и Товарнику. Први и 2. батаљон прихватили су борбу под веома неповољним условима, пропуштајући јединице 5. дивизије, које су се повлачиле према Ловасу. Ту је, у садејству са дијеловима 1. и 4. бригаде 5. дивизије, вођена жестока борба од 8.00 до 12.00 сати, када је непријатељ, уз подршку тенкова, успио да продре према Оберсоновом салашу, југоисточно од Ловаса. И поред жилаве и упорне одбране снага 5. дивизије и дијелова 12. бригаде, непријатељу је пошло за руком да, по цијену великих губитака, истог дана, око 12.00 сати, уђе у Ловас и одбаци снаге 12. и 1. крајишке бригаде на линију Кнеблов салаш—Салаш А. Сенца, гдје је створен фронт, ослањајући се десно на 10. бригаду 5. дивизије, која се налазила према Бапској Новак, а лијево, на 32. бригаду 11. дивизије. Све вријеме док су борбе трајале, са 1. и 2. батаљоном налазио се политички комесар бригаде (Лука Цвјетичанин).

У исто вријеме 3. и 4. батаљон водили су упорну одбрану и пружали жесток отпор њемачким јединицама на својим одбрамбеним положајима, одржавајући везу са снагама 4. крајишке бригаде, на лијевој крилу, и 10. крајишке бригаде, на десној крилу. О борбама тих батаљона у току 17. јануара, у Операцијском дневнику Штаба 12. бригаде, извјештај за 22. јануар 1945, поред осталог стоји:

„Трећи и 4. батаљон, са командантом бригаде Миле Вученовић, заузели су положаје испред шуме Пањик, према Ливадама. Непријатељ је наступао према нашим снагама у стрељачком строју, на неким мјестима у већим групама. Снаге тих двају батаљона, по наређењу команданта Бригаде, припустиле су Нијемце на одстојање од 10 до 20 метара и отвориле ватру из свих оружја. Непријатељ је наступао преко брисаног простора, гдје су му наше јединице нанијеле велике губитке у рањеним, а много више у мртвим, јер је плотун подуже трајао. Нијемци су, без обзира на жртве, трчали напријед, тако да су се на неким мјестима измијешали са нашим борцима. Свако

повлачење било је забрањено због тога што су се јединице 1. и 4. крајишке бригаде налазиле на нашем десном и лијевом крилу које би биле угрожене продором непријатеља у шуму, њима иза леђа. Наше јединице постепено су се измицале три пута и увијек поново запосједале положаје, дочекујући непријатеља, који је јуришао као луд, на 5 до 10 метара одстојања".²⁴³

Услед јаког притиска надмоћнијих непријатељевих снага подржаних тенковима, 3. и 4. батаљон били су приморани да се, под борбом, постепено повуку на нове положаје, наносећи непријатељу велике губитке.

Нијемци су у току напада користили бијела маскирана одијела, тако да их је на терену прекривеном снијегом било тешко примијетити. Са каквом храброшћу и упорношћу су се борци Бригаде супротстављали непријатељу који је упорно јуришао, види се из поменутог Операцијског дневника Штаба Бригаде, у коме се каже:

„Пошто је линија била нападнута са обје стране јаким непријатељским снагама, није било могуће повлачити се низ одбрамбену линију, већ је повлачење извршено искакањем из ровова и саобраћајница, услјед чега смо претрпјели велике губитке. Ускоро потом штабови та два батаљона повукли су своје јединице, преко Товарника, за Шид."

П поред жестоког отпора дивизија 1. армије, предњи дијелови непријатеља, ојачани тенковима и самоходним оруђима, успјели су да у 17.30 сати продру у Товарник и да га заузму до 19.00 сати 17. јануара. На тај начин пресјечена је одступница дијеловима 5. и 1. дивизије, а пријетила је опасност да 6. пролетерска дивизија буде одсјечена. Да би се олакшало извлачење тих снага, 1. и 2. батаљону 12. бригаде наређено је да, у садејству са 1. крајишком и 5. козарском бригадом

²⁴³ Архив ВИИ, фонд. НОР-а, кут. 876, фасц. 2, док. 46.

на лијевом крилу, нападну непријатеља на цести Ловас—Товарник. Иако је 5. бригада успјела продријети у центар Товарника, гдје је скоро читаву ноћ водила жестоке борбе са њемачким јединицама, тај напад није успио. Главни разлози неуспјеха били су недовољна синхронизација дејстава између јединица које су учествовале у нападу и одлазак 1. крајишке бригаде на други задатак.²⁷⁰

У току ноћи 17/18. јануара, југоисточно од села Ловаса организована је одбрамбена линија, коју су заповеле снаге 1. и 2. батаљона. На десном крилу налазила се 10, а на лијевом — 1. крајишка бригада.

Већ следећег дана ујутро (18. јануара), непријатељ је јаким снагама, већим бројем аутоматског оружја и уз јаку артиљеријску и минобацачку ватру, напао на положаје 1. и 2. батаљона, на одбрамбеној линији југоисточно од Ловаса. Пошто му је пошло за руком да продре на десном и лијевом крилу, батаљони Бригаде су се нашли у тешкој ситуацији и били присиљени да се под борбом извлаче према с. Бапска Новак, на нове прихватне положаје. Истог дана, по наређењу Штаба 11. дивизије, све снаге 12. бригаде извучене су из борбе и размјештене у с. Бачинце.

Борбе које је Бригада водила против бројчано и технички надмоћнијих њемачких јединица на прилазима Ловаса и Товарника спадају у најтеже и најкрвавије на њеном дугом борбеном путу. Цјелокупни борачки и старјешински састав испољио је примјерну храброст и упорност у одбрани својих положаја и спречавању бржег продора непријатеља у дубину ослобођене територије. Руководећи кадар Бригаде, од десетара до команданта батаљона, који су већ стекли богата искуства у протеклим борбама, показао је изванредну способност, иницијативу и снажљивост у најтежим борбеним ситуацијама и онда када је веза са вишом командом била прекинута. У тим жестоким окршајима непријатељу су нанесени велики губици у људству, али су и батаљони Бригаде имали осјетне

²⁷⁰ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 23, (Операцијски дневник 12. бригаде, извештај за 17. јануар 1945.)

губитке. У Операцијском дневнику бригаде забиљежено је, поред осталог, да је само у току борби вођених 17. јануара убијено 305 и рањено знатно више непријатељевих војника. Заплијењена је извјесна количина наоружања и војне опреме. Губици Бригаде истога дана били су велики — погинуло је 10 руководилица, од командира вода до команданта батаљона, и 75 бораца, а рањено је 88 бораца и руководилица.

Наредног дана (18. јануара) јединице бригаде убиле су 53, а раниле 74 непријатељева војника. Властити губици били су 8 погинулих, а међу њима један замјеник ксгландира чете и 12 рањених.²⁷¹

Од руководилица погинули су: Маринко Аврамовић, командант 1. батаљона, браварски радник из околине Гламоча. Погођен је артиљеријском гранатом у моменту када је издавао борбену заповијест четама. Милан Крајиновић, политички комесар чете у 3. батаљону; Обрад Јеличић и Илија Јерковић, замјеници командира чете у 2. батаљону; Славко Ковачевић, Миладин Ковачевић, Јово Иветић и Мирко Ромић, звани Миша, командири водова у 4. батаљону; Јован Бјеловук, командир вода у 1. батаљону, и Коста Балабан, политички делегат вода.

У борбама 17. и 18. јануара погинули су борци: Миливоје Бојиновић, Војислав Аничић, Живан Мацаревић, Радован Савић, Живорад Станић, Томо Алекса, Радован Симић, Велизар Андрић, Живан Бјеловуковић, Миливоје Бошковић, Душан Влајковић, Душан Војновић, Милош Врачевић, Милован Гаџурић, Славко Глигорић, Добросав Гаџурић, Душан Достанић, Иван Драгисавић, Радован Димитрић, Радован Ђорђевић, Војислав Јањић, Миодраг Јелић, Живорад Јовановић, Михајло Кузмановић, Борисав Кајтовић, Живосав Марић, Боровој Милетић, Чедомир Милутиновић, Александар Мисојчић, Миливоје Мехиновић, Милош Николић, Витомир Николић, Милан Павловић, Милорад Павловић, Предраг Пантелић, Славољуб Пармаковић, Станоје Пајић, Богосав Поповић, Станоје Прпић, Милисав Спасо-

²⁷¹ Исто, док 19.

јевић, Драгољуб Сретеновић, Драгшир Стевановић, Живко Станојевић, Петко Станојевић, Миодраг Станојевић, Ранко Томић, Живан Тејић, Митар Антонић, Драгољуб Бабић, Мато Балог, Душан Видовић, Живадин Васић, Тривун Вученовић, Слободан Десанчић, Драгослав Јовановић, Предраг Јовановић, Милош Којић, Михајло Костић, Жарко Капетановић, Ђурађ Станисављевић, Стеван Тешинић, Војислав Тешић, Милозан Тешић, Лука Шодоловић, Рамо Халвацић, Станоје Перић, Милован Мајсторовић, Живојин Ковачевић (десетар), Ђовани Мацијан (Италијан), Ратомир Цвејић, Млађо Грубан, Милета Ивановић, Остоја Шобић, Тедо Шокчевић, интендант батаљона, Рамо Усић, Марко Вујаковић, Петар Марковић, Илија Максимовић, Ранко Тодоровић, Слободан Јовић, Јосип Ракош и Милић Шобић.

Велики је број бораца и старјешина који су се истакли у борбама са њемачким јединицама 17. јануара. Зато је Штаб Бригаде предложио да се одликују и похвале: Маринко Аврамовић Орденом за храброст за умјешно руковођење батаљоном. У предлогу Штаба Бригаде даље се каже: „За све вријеме борби чврсто је држао батаљон у рукама и пред надмоћнијим непријатељем повлачио батаљон војнички и у потпуном реду, нанијевши Нијемцима велике губитке ...”

Водници Славко Ковачевић, Милан Дележан и Миленко Кркић предлажу се за одликовање Орденом и Медаљом за храброст. Десетари Милоје Костадиновић и Стојша Станојевић, те борци Љубомир Јелић, Драгослав Николић, Јован Петровић и Душан Живановић — Медаљом за храброст. За Душана Живановића наводи се да је, као помоћник митраљесца, када је он погинуо, „Зграбио пушкомитраљез, убио 10 непријатељских војника и успио изнијети пушкомитраљез ...”²⁷²

У борбама 17. јануара нарочито се истакао водник Славко Ковачевић, рођен 1920. године у селу Двориште код Босанске Дубице. Славко је са својим водом био на истуреним положајима и када се његов вод нашао

у полуокружењу, преузео је митраљез од рањеног митраљесца (који је нешто касније издахнуо) и том приликом убио више непријатељевих војника. О јуначком подвигу водника Ковачевића, замјеник команданта 4. батаљона Бранко Томић, у свом ратном дневнику забиљежио је сљедеће: „Трећа чета се извукла и домогла шуме, али то не успијева Славковом воду. Он остаје на малом узвишењу, покривеном непожњевеном кукурузовином, на сјевероисточном дијелу шуме Пањика. Борци 3. вода 3. чете, са својим командиром, нанијели су непријатељу велике губитке, али су сви до једнога, са водником Ковачевићем, остали на тој сремској равници. Славко је био храбар борац, омиљен друг и цијењен и код бораца и код старјешина ...”

Поред Славка Ковачевића истакли су се и многи други, а међу њима и Јово Иветић на тешком митраљезу „брета”. Он је, штитећи извлачење осталих јединица 4. батаљона, остао до краја на првој борбеној линији и погинуо еа својим митраљезом. Иветић је родом из села Казанци код Босанског Грахова.

По оцјени Штаба Бригаде, у борбама 17. и 18. јануара, нарочито су се истакли 1. и 4. батаљон и 1. чета 3. батаљона.²⁷³

Деветнаестог јануара Бригада је извршила покрет према с. Гибара, са задатком да запосједне другу одбрамбену линију испред Шида. Истог дана око 11.00 сати непријатељ је напао на прву одбрамбену линију, коју су држале снаге 5. козарске и 32. бригаде. Наредног дана 12. бригада смијенила је на положају јединице поменуте двије бригаде, тако да су се од 21. јануара сва четири батаљона Бригаде налазила на положајима према Шиду, вршећи активна дејства и притисак на непријатеља испред својих положаја. Једино је 4. батаљон извршио противнапад на непријатеља у рејону с. Беркасово. Непријатељева артиљерија била је врло активна и тукла борбене положаје батаљона, нанијевши нам губитке од 5 мртвих (4 из 4. батаљона) и 16 рањених. Поред осталих, погинуо је Саво Карлица,

г?з Исто.

командир вода у 4. батаљону, родом из с. Матавуље код Босанског Новог. Погођен је директно артиљеријском гранатом у груди.²⁷⁴

Истог дана увече 32. и 5. козарска бригада, ојачана једним батаљоном 12. бригаде, извршиле су напад на Шид. Борба је трајала скоро цијелу ноћ, али Шид није заузет због врло упорне одбране јединица 7. СС дивизије „Принц Еуген“.

Циљ борбених дејстава 1. армије у том периоду на читавом сремском фронту био је: изводећи активна дејства с ограниченим циљем и вршећи сталан притисак на непријатеља на појединим секторима, створити потребне услове за предстојећи општи напад у вечерњим часовима 22. јануара 1945. године.

У међувремену, и непријатељ је знатно измијенио и своје намјере и распоред снага. Наиме, команда 34. армијског корпуса, услед великих губитака и снажног отпора јединица 1. армије, још 19. јануара наредила је потчињеним јединицама да пређу у одбрану. Јединице 117. ловачке и 41. пјешадијске дивизије требало је да се, под заштитом 7. СС дивизије „Принц Еуген“, извуку из борбе и посједну „Нибелуншку линију“ на одсјеку: с. Мохово—Ловас—Товарник—Батровац на Босуту. Још док су се водиле борбе, у периоду од 18. до 22. јануара, израђени су јаки одбрамбени положаји на новој линији. За копање ровова ангажовани су усташко-домобранска милиција и становништво, под руководством њемачких инжењеријских штабова. У моменту када су њемачке дивизије почеле извлачење на „Нибелуншку линију“ — запосјеле су је у току 20/21. јануара — Штаб 1. армије, не знајући, за те мјере њемачке команде, наредио је да све дивизије пређу у општи напад и гоњење непријатеља, ради поновног задобијања положаја који су јединице 1. армије држале прије њемачког удара 17. јануара.²⁷⁵

Пета козарска бригада је 22. јануара увече прешла поново у напад на непријатеља у Шиду и, послје четворочасовне борбе овладала тим мјестом. Након за-

²⁷⁴ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 3.

²⁷⁵ „Сремски фронт 1944—1945“ стр. 192.

узимања Шида 12. бригада извршила је покрет на историју с. Орашје—Јасеник, ради учешћа у нападу на Товарник. Други и 3. батаљон одмах су, преко Шида, кренули за непријатељем који се повлачио према Товарнику и пружио јак отпор. Предњи дијелови батаљона примили су борбу и нанијели Нијемцима губитке од 5 мртвих и више рањених. Један борац из батаљона је погинуо, а један је рањен.

Истог дана 1. и 4. батаљон извршили су покрет из с. Гибарац према Шиду.

Двадесет другог јануара у 14.00 сати Штаб 11. дивизије издао је телефонским путем наређење 12. бригади да са: „Потребним бројем снага нападне непријатеља у Товарнику, на сектору између цесте и пруге Шид—Товарник“.

Извршење тог задатка повјерено је 1. и 3. батаљону. У садејству са снагама 1. и 6. пролетерске дивизије, први батаљон је успио да ликвидира предстражарска одјељења испред непријатељске одбрамбене линије и упао у прве ровове. Због жилавог отпора Нијемаца и заостајања снага на лијевом и десном крилу, непријатељ је извршио фронтални и бочни противнапад. Тиме су чете 1. батаљона присиљене да се повуку на полазне положаје. У току тих борби убијено је 9, а рањено 18 непријатељевих војника. Први батаљон имао је 7 рањених бораца.²⁷⁶

Сљедећег дана, 23. јануара, 4. батаљон смијенио је снаге 1. и 3. батаљона на положајима испред Товарника. У 16.00 сати Штаб 11. дивизије издао је наређење 12. бригади да поново изврши напад на Товарник, који је представљао главни непријатељев чвор одбране и главно упориште на централном дијелу сремског фронта, које су Нијемци упорно бранили, без обзира на велике губитке у људству.

Чете 4. батаљона извршиле су снажан напад на Нијемце на истом сектору као и претходног дана и у првом налету овладале са неколико бункера и кућа, садејствујући снагама 1. пролетерске дивизије. Током

цијелог дана и ноћи 23/24, јануара, уз сталне обостране нападе и противнападе, 4. батаљон је еадејствовао у нападима на Товарник, са југоисточне стране (гробље у Товарнику). У овој борби тешко је рањен Лазо Родић, командир чете из 4. батаљона, који је 25. 1. 1945. умро у болници у Сремској Митровици. О борбама 4. батаљона у току 23. јануара 1945. године, у Операцијском дневнику Штаба 12. бригаде, забиљежено је, између осталог:

„Непријатељ је извршио два противнапада, покушавајући заобилажење с једне и друге стране. Ти противнапади су одбијени и Нијемцима су нањети губици. У току борбе употребљени су минобацачи, аутоматско оружје са противтенковским пушкама, које су послужиле за ликвидацију непријатељских бункера. Непријатељска артиљерија била је врло активна, која је нарочито тукла наше положаје хаубицама. Дана 24. јануара у 03,30 часова, снаге батаљона, пошто су недовољно испомагане са лијеве и деене стране, повучене су на полазне положаје. Наша артиљерија није учествовала у тим акцијама. Непријатељски губици били су: 6 мртвих и 15 рањених. Заплењено је 2.500 метака за „шарац“, нешто муниције за „шмајсер“ и друга војна опрема. Властити губици 1 погинуо и 5 рањених ...”

Двадесет четвртог јануара 2. батаљон смијенио је на положају чете 4. батаљона, а остала три баталлна налазили су се на одмору у Шиду.⁸⁷⁷

Последњи покушаји дивизија 1. армије да 23. јануара пробију непријатељеву одбрану код Ловаса и Товарника нису успјели. Јединице 34. њемачког армијског корпуса врло упорно су се браниле на добро утврђеној „Нибелуншкој линији”.

За вријеме седмодневних борби непријатељу су нанесени веома тешки губици, али су и снаге 1. армије

²⁷⁷ Извод из Операцијског дневника Штаба 12. бригаде од 20. до 31. јануара 1945. Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 3.

имале велике губитке у људству. Због тога је Штаб 1. армије 24. јануара 1945. издао заповијест за прелазак у активну одбрану на цијелом фронту. Тога дана престала су сва офанзивна дејства на сремском фронту. И јединице 1. армије и енаге непријатеља прешле су у одбрану на линији: Мохово—Ловас—Илинци—Адашевци.²⁷⁸

У борбама од 18. до 24. јануара, поред Лазе Родића и Саве Карлице, погинули су: Витомир Михајловић, Милисав Обрадовић, Петар Попов, Светислав Карајишић, Милоје Арнаутовић, Мићо Влајисављевић, Милисав Радосављевић, Александар Комарчевић, Слободан Митровић, Светозар Митровић, Милош Петровић, Слободан Стојичевић, Селимир Васић, Боривоје Вујић, Живорад Мирковић, Радован Ђурић, Крста Станковић, Велимир Тирић, Живорад Драгичевић, Будимир Драгичевић, Милета Матић, Драгољуб Илић и Миодраг Павловић. У јануару су изгубили животе и Милосав Лукић и Момчило Обрадовић.

Након преласка у одбрану, 11. дивизија извучена је у армијску резерву и распоређена на проеторију с. Бачинци—Кукујевци, еа задатком да инжињеријски уреди за одбрану положаје на другом армијском ласу од Ердевика до Кузмина. Након предаје положаја јединицама 6. пролетерске дивизије 12. бригада извршила је покрет у с. Бачинце, гдје се размјестила.

Поново на изградњи одбрамбене линије и одмор у Бачинцима

Кратко вријеме поелије заповијести о преласку свих јединица на сремском фронту у активну одбрану, Врховни штаб НОВ И ПОЈ издао је „Привремено упутство о извођењу и осматрању непријатеља и земљишта" и „План обавјештавања и координације обавјештајних средстава". На основу тих значајних докумената, Штаб 1. армије је крајем јануара разрадио конкретан план извиђачке и обавјештајне дјелатности

²⁷⁸ Зборник НОР-а, том I, књига 18, док. 35, стр. 102.

јединица 1. армије. Сагласно томе, сачињени су одговарајући планови у штабовима дивизија и бригада и у артиљеријским штабовима и одсјецима. Тиме су обавјештајна служба и обавјештајни органи добили већи значај.

Штабовима дивизија дати су прецизни и конкретни задаци за организовање и темељито фортификацијско уређење прве одбрамбене линије и положаја, те за изградњу истурених предстражарских линија и ровова за предстражарска одјељења. Снагама које су се налазиле у првој борбеној линији наређено је да сваке ноћи нападају на непријатељеве положаје, са циљем разбијања и уништавања мањих непријатељевих одјељења и заробљавања војника, ради прикупљања података о јачини, распореду и даљим намјерама непријатељевих јединица. Сем тога, сталном иницијативом и свакодневним нападима узнемиравати непријатеља, приморати га на сталну приправност и пасивну одбрану, те у погодном моменту прећи у офанзиву и разбити противничку одбрану.²⁷⁹

Према наређењу Команде 11. дивизије од 26. јануара, 12. бригада је добила задатак да се 27. јануара у 6.00 сати распореди „на линији од железничке пруге испред села Бачинци—Ратковача—Михајловци—Врањак, и даље поред Шаркудина, на коту 82—84—Радоточ, до села Моровић и приступи изградњи дубинске одбрамбене линије”.²⁸⁰

Истог дана ујутро почела је градња одбрамбених положаја, који су трајали непрекидно до 31. јануара. Како су радови на појединим дионицама завршавани, смањивао се број јединица, тако да је 30. јануара из сваког батаљона радила по једна чета, а 31. јануара по један вод.²⁸¹ Остали дијелови батаљона били су на одмору у Бачинцима. Након извршеног задатка, све јединице Бригаде повучене су у Бачинце, гдје су остале од 1. до 8. фебруара на одмору. За то вријеме сређиване су јединице, извођена је војно-политичка обука,

²⁷⁹ Исто, док. 41, стр. 117.

²⁸⁰ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 7, док. 2.

²⁸¹ Исто, фасц. 2, док. 3.

саопштаване су информације и одржавани партијски састанци.

Двадесет шестог јануара у Штабу 11. дивизије одржано је савјетовање штабова батаљона и бригада Дивизије, на коме су анализиране борбе од 17. јануара и извучени одговарајући закључци.

Као и раније, за вријеме затишја на фронту, када се Бригада налазила на одмору, у четама и батаљонима одвијала се интензивна војно-политичка обука, партијска и културно-забавна активност.

Упоредо са извођењем обуке, у командама су анализиране протекле борбе, сагледавана позитивна и негативна искуства, истицани добри примјери руковођења и личне храбрости појединаца. Посебна пажња посвећена је питању утврђивања и коришћења ровова на равничастом земљишту и у условима у којима Бригада изводи борбена дејства. На том се инсистирало са циљем да борачки, па и старјешински састав чета и батаљона, још потпуније схвати потребу и неопходност укопавања, основног предуслова за постизање бољих резултата у борби и избјегавање непотребних губитака у људству.²⁸²

Политички рад са војницима и старјешинама био је веома интензиван и спроводили су га политички комесари и њихови помоћници. Програм политичког образовања војника и старјешина био је богат и разноврстан. Садржавао је теме у којима су обрађивана питања из текуће војне и политичке проблематике у земљи и свијету, као што су: појам и суштина фашизма, народноослободилачка борба у Југославији, улога КПЈ и СКОЈ-а и друга.²⁸³

Ради што бољег и свестранијег оспособљавања старјешина већи број руководиоца из Бригаде у јану^ару је упућен на разне курсеве. Почетком јануара при Штабу 11. дивизије у Шиду организован је политичко-партијски курс за четне руководиоце (политички комесари чета и њихови помоћници и водни делегати)

²⁸² Исто, док, 23 („Операцијски дневник 12. бригаде", јануар и фебруар 1945.).

²⁸³ Исто.

који је похађало 10 старјешина из Бригаде. У току фебруара упућивана су по 2 до 3 руководиоца на политичко-партијски курс при Штабу 1. армије у Ердевику.²⁸⁴

У бригадном билтену од марта 1945. године забиљежено је, поред осталог, да је у фебруару из Бригаде одабрано 25 најмлађих и најбољих бораца, заставника, политичких делегата, водника и десетара, на војно школовање. Они ће постати прве школоване старјешине ЈНА. Са њима су се старјешински и очински опростили командант и политички комесар Бригаде и зажељели им успјех у учењу. Растанак од другова, бораца и старјешина, са којима су скоро пуне три године ишли из борбе у борбу, радовали се побједама и дијелили зло и добро, био је дирљив и тешко је пао и једнима и другима. Слична слика поновила се неколико дана касније, када је стигло наређење да Бригада упути 8 добрих бораца и узорних омладинаца, који ће отпутовати у Совјетски Савез да похађају школу за пилоте и тенкисте. То је био велики догађај за читаву Бригаду, било је много кандидата, скоро сви су желели да се школују у првој земљи социјализма, да буду свестрано оспособљени и да се у земљу „врате као старјешине у авионима или тенковима“. Изабрани су најбољи међу најбољима: Мићо Јокић, Миленко Максимовић, Владо Тица, Бошко Кукрица, Сретен Јосипић, Радован Панић, Владо Рашљић, Миодраг Нешић. Они су били „рођени под срећном звијездом, срећни и пресрећни што ће ићи у Совјетски Савез ...“²⁸⁵

Препади, насилна извиђања и обавјештајна активност

Осмог фебруара 12. бригада добила је задатак да 9. фебруара у сумрак смијени дијелове 1. пролетерске дивизије на одсјеку између жељезничке пруге и пута Шид—Товарник, до коте 100 код Нешковићеза-сала-

Исто.
²⁸³ Бригадни билтен „Народни борац“, март 1945, стр. 13.

ша, те да затвори правац Товарник—Шид. Деветог фебруара Бригада је смијенила дијелове 1. пролетерске и 3. крајишке (пролетерске) бригаде.²⁸⁰

Испред 12. бригаде, на добро утврђеним положајима, са рововима, бункерима, противтенковским и противпешадијским нагазним минама, налазили су се дијелови 117. њемачке дивизије и усташке снаге непознате јачине.

Након посједања положаја дотјерали су ровове и саобраћајнице, подесили заклоне за борце, пушкомитраље и ручне бацаче и уређивали склоништа. Посебна пажња посвећена је максирању. Добро је дошао снијег, који је повремено падао и покрио — маскирао новоископане ровове. У вријеме када је то борбена ситуација дозвољавала, јединице су на положајима остављале само дио снага и дежурна оружја, а већина људства налазила се у склоништима, која су била покривека и заштра сламом и кукурузовином. Сваки вод имао је своје склониште, а настојало се да га има и свако одјелење. Од како је Бригада дошла на сремски фронт први пут су се ровови и склоништа правилно и добро користили и за борбена дејства и за одмор. На тим положајима јединице Бригаде остале су до 25. фебруара 1945. године. Батаљони су се наизмјенично смјењивали а један батаљон налазио се у бригадној резерви у Шиду. Посебна пажња посвећивала се извиђачким и обавјештајним активностима. Наши борци су непрекидно насилно извиђали непријатељеве положаје, распоред бункера, оруђа и минских поља. Обавјештајни офмцири батаљона су, са извиђачима и патролама, долазили надомак непријатељевих положаја осматрали их, правили скице распореда непријатељевих митраљеза, минобацача, артиљерије, минских поља, те ровова и саобраћајница.

Наређењем Штаба 1. армије од 5. фебруара, забрањено је обавјештајним официрима давати друге датке осим извиђачких.¹⁸⁷

^{ГКВ} Архив ВИИ, кут. 878, фасц. 2, док. 23, („Операцијски дневник 12. бригаде“, извештј за 9. 2. 1945.).
^{№7} И с х 0 > Ф а с ц - Д; ДОК. 3.

Батаљони Бригаде су у периоду од 10. до 23. фебруара извршили више акција са ограниченим циљем. Петнаестог фебруара, у току ноћи, ударна група 3. батаљона, јачине 65 бораца, са 6 пушкомитраљеза, 3 тешка минобацача и једним ручним бацачем напала је на непријатељеве положаје испред Товарника. У нападу је погинуо један борац. Сљедећег дана једна чета из 2. батаљона извршила је сличан препад на непријатеља између пута и жељезничке пруге код Товарника. Док су неки борци чете сјекли бодљикаву жицу, непријатељ их је примјетио и јаком ватром спријечио даље наступање. Команда чете, потом, доноси одлуку да испред жичане препреке код салаша, гдје свакодневно долазе непријатељеве патроле, постави један вод у засједу. Ујутро око 8,30 сати наишла је група од 5 њемачких војника, које су борци сачекали у засједи и поубијали. У тој акцији погинула су 2, а ранено 6 бораца из 2. батаљона. Непријатељеви губици били су 5 мртвих и 8 рањених. Једна чета 4. батаљона, са извиђачком групом Бригаде, 17. фебруара отишла је, такође, у насилно извиђање непријатељевих положаја. Циљ те акције био је хватање непријатељевих војника из састава предстраже, која се налазила на том правцу. Иако је успјела протјерати истурене непријатељеве снаге са положаја, чета се морала повући, јер је наишла на минска поља и дочекана је јаком ватром из аутоматског оружја.²⁸⁸

За, вријеме обиласка сремског фронта 26. фебруара, савезнички командант за Средоземље, фелдмаршал Александер, задржао се на дијелу фронта који је држао 2. батаљон 12. бригаде код Товарника. О стању на том дијелу фронта поднијели су му рапорт командант батаљона Мићо Ћопић и командир 3. чете Николо Новаковић.²⁸⁹ Истог дана увече 32. српска бригада смјенила је на положају 12. бригаду, која је повучена у Беркасово, у дивизијску резерву и на одмор.²⁹⁰

²⁸⁸ Исто, фасц. 2, док. 4 и 5.

²⁸⁹ Изјаве Миће Ћопића и Николе Новаковића.

²⁹⁰ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 5.

Одмор у Беркасову трајао је осам дана. За то вријеме сређиване су јединице и организована је обука бораца у руковању тзв. противтенковским песницама. Наредна два дана 3. и 4. батаљон радили су на уређењу одбрамбених положаја у рејону Бановине, а 5. марта Бригада је била у борбеној приправности, јер је тога дана у Шиду одржавана прва партијска конференција 11. дивизије.

Шестог марта у вечерњим часовима Бригада (без једног батаљона) смијенила је на положају јединице 5. козарске бригаде. Већ наредног дана, одмах послје пола ноћи, непријатељ је, снагама јачине око 350 војника и уз снажну подршку артиљерије и минобацача, напао на положаје Бригаде. После жестоке борбе која је трајала око 40 минута, уз подршку артиљеријског дивизиона 1. пролетерске дивизије, непријатељ је одбачен и нанесени су му осјетни губици. Бригада је имала 5 погинулих и 9 рањених бораца.²⁹¹ У овој борби поред сјаталих, истакли су се: Славко Бјеловук, Бранко Кременовић и Драго Соломун.

У периоду од 8. до 23. марта батаљони су се налазили наизмјенично на борбеним положајима и са мањим снагама скоро свакодневно вршили насилно извиђање, препаде и друге борбене акције са ограниченим циљем. Ефикасно је дјеловала и бригадна минобацачка батерија, која је веома успјешно и прецизно гађала непријатељеву живу силу у рововима и саобраћајницама, нанијевши му знатне губитке — 10 убијених и рањених војника.⁸⁹²

Двадесет трећег марта јединице 5. српске бригаде 21. дивизије смијениле су на положајима испред Товарника наше батаљоне и Бригада је повучена у Кукујевце, ради реорганизовања и пренаоружавања.⁸⁹³

У периоду од 25. јануара до 23. марта 1945. године, из Бригаде је погинуло 28 руководилаца и бораца. Погинули су: Жарко Пећанац, политички комесар че-

²⁹¹ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 7 и 8. („Операцијски дневник 12. бригаде“, извјештај за март 1945).

²⁹² Исто —
²⁷⁸ Зборник НОР-а, том I, књига 18, док. 35, стр. 102.

те, Ранко Котур, помоћник комесара чете, Стојан Трукуља, командир вода, Момчило Адамовић и Радисав Гарјетовић, политички делегати вода, Драган Станковић, десетар, и борци: Живко Панић, Милош Тимотић, Жарко Васиљевић, Недељко Галамић, Љубомир Узељац, Војислав Тирић, Никола Јанковић, Живко Михаиловић, Милорад Ратковић, Светислав Арсеновић, Гвозден Јовановић, Славко Петровић, Милић Шобић. Рајко Вучичевић, Милинко Лазић, Слободан Марковић, Мирослав Младеновић, Ђоко Касановић, Мујо Кресић, Војислав Мијић, Жикица Урошевић и Радивој Ожеговић.

Партијско-политички рад

У Штабу је 5. марта одржана прва дивизијска партијска конференција, на којој су детаљно анализирана сва питања партијског и политичког рада у јединицама. Реферат о „Организацијском“ стању и задацима Напне партијске организације „поднијео је секретар дивизијског комитета Мирко Вранић.

У реферату и излагању посебна пажња посвећена је омасовљавању партијске организације, иако је тај проблем био актуелан и у досадашњем раду (од октобра 1944. године, до марта 1945). У Дивизију је примљено 450 нових чланова КПЈ. Истакнуто је да омасовљавању и Партије и СКОЈ-а треба прићи смјелије и „одбацити сувише оштар критериј“. У вези са тим, у реферату је истакнуто:

„У борби и свакодневном животу у војсци најлакше се провјеравају оданост, борбеност и карактерне особине борца, што представља основни критериј при примању у Партију . . . Политичком раду у задње вријеме пришло се плански. Углавном, борци су упознати са развојем, циљевима, па донекле и тековинама НОБ-а. Питање Краља не поставља се у нашим јединицама, изузев само неколико бораца . . . Учињен је корак напријед у подизању наше дивизије у ред борбених савремених јединица“.

Почетком марта 1945. године, у Бригади је било 316 чланова КПЈ, 34 кандидата за чланове КП и 476 чланова СКОЈ-а. За вријеме одржавања партијске конференције наређено је да све јединице Бригаде буду у приправности.²⁹⁴

Интензивну активност у периоду затишјана фронту испољила је организација СКОЈ-а. У свим батаљонима одржане су коференције, на којима је чланство СКОЈ-а упознато са закључцима дивизијске партијске конференције. Скојевска организација била је покретач и носилац разних такмичења. У оквиру такмичења организованог у јединицама 11. дивизије, у Бригади је одржано једномјесечно ударничко такмичење од 5. јануара до 5. фебруара 1945. године. Такмичило се у свим областима војничког рада и живота, као што су: успјеси у борби са непријатељем, војно-политичка обука, рад санитета, културно-забавне активности, посебно описмењавање неписмених бораца, резултати рада брчкадних радионица. Такмичење је побудило велико интересовање бораца и старјешина, учествовали су и млађи и старији, и сви су имали једну жељу — да се постигну што бољи резултати. У фебруарском броју бригадног билтена сумирани су резултати једномјесечног такмичења и забиљежено је следеће:

„Убијено или рањено 360 непријатељевих војника, научило руковати аутоматском пушком — оружјем 1.070, а на лаком и тешком минобацачу 624 борца; из ратне службе и војне обуке одржано 624, из политичке наставе 362 часа; научило читати и писати 111 бораца, издато 6 билтенских листова и 37 зидних новина. Од појединаца истакли су се: Николић Драгосав и Митровић Светислав, убили и ранили по 10 непријатељских војника, а Париповић Душан 7, најбоље рукују аутоматским оружјем Месиновић Томо, Никић Мирко, Савић Божо и Јеликић Сретен; најбоље и најбрже су радили код копања ровова и прављења утврђења Јокић Томо, Нинић Мирко, Савић Божин и Јеликић Сретен; најбоље у кројачкој радионици Станић Велимир, у шустерској Марић Радосав, у пекарској Новковић

** Архив ВИИ, фонд НОР-а, филм 1, снимци 854, 855, 856, 857.

Иван, у пушкарској Цвијић Стеван, у ковачкој Нестеровић Властимир, у столарској Петровић Ненад и у месаарској радионици Николић Благоје, најбрже је научио читати и писати Антонић Живорад. Највише прилога за пострадале крајеве дала је 1. чета 1. батаљона, а од приштапских јединица највише се истакла чета за везу која је поставила 130 км линије ..^{г9д}

Током фебруара и марта 1945. године у Бригади је одржано више приредби, митинга и свечаности, везаних за најзначајније догађаје код нас и у свијету.

Свечано је прослављена друга годишњица формирања Бригаде. Тог дана, 14. фебруара, у свим јединицама војни и политички руководиоци одржали су предавања о двогодишњем борбеном путу Бригаде, њеном формирању, побједама, о томе како је Бригада ширила идеју братства и јединства наших народа и народности свуда гдје је пролазила — од Дринића, преко Босанске крајине, средње и источне Босне и Србије, до Срема. Централна прослава одржана је у Шиду, гдје су говорили командант Бригаде Миле Вученовић и политички комесар Лука Цвјетичанин. Нису они, а ни други говорници, заборавили да се, у тренутку када је њихова Бригада славила тај скромни јубилеј, сјете палих другова: Петра Мећаве, легендарног првог команданта, Милана Егића, Мирка Аврамовића, Ђоке Бањца, Ђуре Мандића, и многих других.

Скоро цијели фебруарски број бригадног билтена „Народни борац“ посвећен је том јубилеју. Поред скице двогодишњег борбеног пута Бригаде, дугог око 6.290 км, описана је погибија команданта 1. батаљона Маринка Аврамовића. Милева Стојисављевић, помоћник политичког комесара чете, сјетила се погинулог и храброг водника, делегата Момчила Дејановића, родом из Лике, који је поред осталог, успио да научи свих 15 бораца из његове чете да читају и пишу и да постигне најбољи успјех у батаљону (чланак под насловом „Делегат Момчило“). Објављен је и чланак борца и политичког комесара 2. батаљона Дане Шобота, под насловом „Сестрино писмо“, у коме Косана Крачун мо-

²⁹⁵ Бригадни билтен „Народни борац“, фебруар 1943, стр. 13—14.

ли за вијести о своме брату Војиславу, делегату у 1. чети 2. батаљона, који се, како она пише, „већ дуже времена не јавља". Комесар, на крају каже: „Горку истину да је њен брат херојски погинуо у посљедњим борбама, Косана је примила достојанствено и стојички."

Пригодни чланак за бригадни билтен „Двогодишњица оснивања 12. бригаде" написао је Драго Ковачевић, политички комесар 1. батаљона.

Двадесет трећег фебруара, на свечан начин, прослављена је 27-годишњица формирања Црвене армије. Тога дана одржана су предавања о настанку и развоју Црвене армије. На скуповима, којима је присуствовало и становништво околних села, бригадне старјешине су говориле о Совјетском Савезу, његовим оружаним снагама, о Југословенској армији, савезницима и заједничком рату против фашистичких армија у Европи. Објављено је и више чланака посвећених том значајном догађају, на пример: „Ватра одмазде", „Велики Дан", „За совјетску отаџбину", „Ево Руса", и други.²⁹⁰

Међународни празник Дан жена, 8. март, такођер је на свечан начин обиљежен у јединицама Бригаде. У батаљонима и четама и у селима гдје су се налазиле јединице Бригаде, одржана су пригодна предавања о том значајном датуму у борби жена читавог свијета за равноправне односе у породици и друштву. Објављено је и више написа, у којима се говори о борби жена за равноправност, учешћу жена Југославије у народно-ослободилачкој борби, јунаштву и подвизима болничарки на фронту, итд. Забиљежено је, такође, да је за 8. март Бригада добила 20 пакета од чланица Антифашистичког фронта жена из Шида. Наведена су и имена најбољих бораца из батаљона, којима су подјељени пакети. Борци нису заборавили да се захвале организацији АФЖ-а из Шида на пажњи и бризи за борце док су на положају, па су им послали писмо, у коме се каже:

„Најљепше нас је изненадила ваша пажња коју сте нам указали приликом прославе међународ-

Исто, 1945, стр. 8 и 9.

ног празника Дана жена. Утолико емо се зише обрадовали вашим пакетима, јер су нас они затекли на положају. И сама мисао да неко у позадини води рачуна о нама, чини нас сретним и даје нам подстрека за још успјешнију борбу против мрског фашизма. Својим актом ви сте нас још више убиједили да између фронта и позадине постоји челична духовна веза и да ће она временом бити све чвршћа и чвршћа ..."

Двадесет седми март, један од најзначајнијих датума у нашој новој историји, када су народи Југославије одбацили Тројни пакт и приступање Југославије силама Осовине, свечано је обиљежен у Бригади. Тог дана извршена је смотра свих батаљона и приштапских јединица на игралишту у селу Кукујевци. О значају тог догађаја за народе Југославије и њихову будућност говорио је политички комесар Бригаде. У јединицама су одржана пригодна предавања, којима је присуствовало и становништво околних села.

Послије свечаности борци из 5. козарске и 12. крајишке бригаде одиграли су фудбалску утакмицу. Борци двију крајишких бригада и омладина та два сремска села послије утакмице, уз игру и пјесму, прославили су свој празник и појачали везу војске и позадине.

Истог дана увече, у сали Омладинског дома села Кукујевци, одржана је приредба за грађанство и војску. Сала је била препуна, а присутни су топло поздравили изведени програм. Певање и играње престало је тек око пола ноћи ...

Пригодним предавањем обиљежена је и прослава Светске омладинске недеље.²⁹⁷

Реорганизација и пренаоружавање

Наређењем Оп. број 105/45 од 20. марта 1945. године команда прве Армије НОВ Југославије, наредила је 21. дивизији да преузме положаје на дијелу фронта,

¹⁹⁷ Исто, март 1945.

које су до тада држале јединице 11. дивизије. Примо-предаја положаја извршена је ноћу 22/23. марта и бригаде 11. дивизије су, прије сванућа 23. марта, стигле и размјестиле се на одређену просторију, односно на линију Кукујевци—Кузмин—Мартинци. Циљ смјене био је реорганизација, пренаоружања и извођење обуке у јединицама Дивизије. Једанаеста крајишка дивизија била је последња од дивизија на сремском фронту која је, умјесто трофејног, примила совјетско наоружање и опрему.²⁹⁸

У Штабу 11. дивизије, њеним бригадама и другим дивизијским дијеловима ти задаци схваћени су као свеобухватна припрема Дивизије за предстојеће задатке — дејства за коначно ослобођење земље.

Двадесет другог марта у Штабу Бригаде одржано је савјетовање са штабовима батаљона о спровођењу наређења за реорганизацију и пренаоружање јединица. На основу тога, у Бригади је сачињен план за извршење тих задатака, који је предвиђао и адекватну морално-политичку припрему.²⁹⁹

Основа за реорганизацију Бригаде била је прелазак свих њених јединица на тројну формацију. Расформиран је 2. батаљон, а 4. је преименован у 2. батаљон.³⁰⁰ Бригада је, поред три батаљона имала: Команду позадине, Чету аутоматичара, Чету противтенковских пушака, Чету за везу, Батерију топова 76 мм, Извиђачки вод, Санитетску чету, Радни вод приштапских јединица, Заштитницу и Културно-просвјетни одсјек. Укупно у Бригади је било 1.725 људи.

Јачина батаљона била је око 450 људи. Поред три чете, сваки батаљон имао је у свом саставу и самосталне јединице: Митраљеску и Минобацачку чету, Одјељења топова (45 мм), Вод за везу, Санитетски и Радни вод.

Умјесто дотадашњег трофејног (њемачког, италијанског и наоружања бивше Југословенске војске) Бригада је добила комплетно ново наоружање совјетске

²⁸⁸ Зборник НОР-а, ТМ I, кут. 18, док. 102, стр. 409.

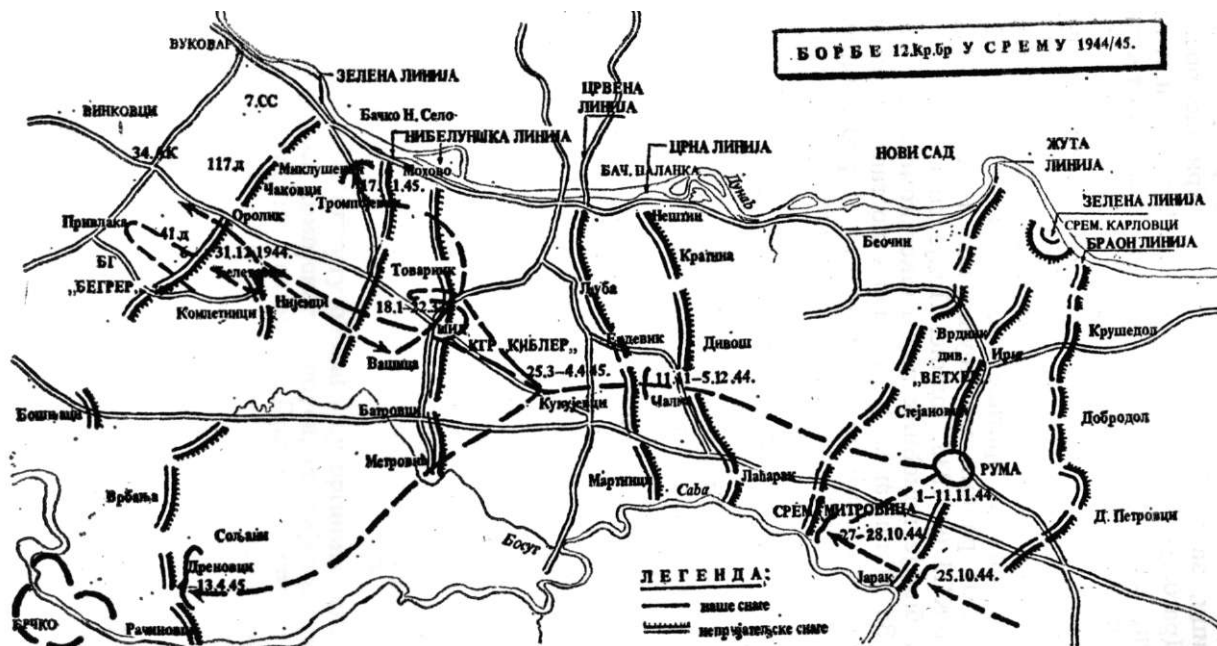
²⁹⁸ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 8.

²⁰⁹ Исто, 3, док. 8.

производње. Иако су били свјесни потребе за пренаоружавањем, нарочито ради бржег и лакшег снабдијевања муницијом, резервним дијеловима и новим врстама оружја од Црвене армије, борцима и старјешинама није било лако одвојити се од трофејног наоружања. То је посебно тешко пало старијим борцима из Босанске крајине и средње Босне, иза којих су остале славне битке и побједи на Козари, Грмечу, Бихаћу, Котор-Вароши, Бањој Луци, Чемерници, Теслићу, Београду и сада на сремском фронту. Они су те и много друге побједи на свом двогодишњем борбеном путу извојевали старим-трофејним наоружањем, отетим у тешким и крвавим борбама са непријатељем. Није било лако ни млађим борцима, који су ступили у редове Бригаде на њеном борбеном путу кроз питоме и плодне крајеве сјеверозападне Србије, кроз Подриње, Мачву, Поцерину, Посавину, Београд и Срем и иза којих је остало више од пола године тешког и крвавог ратовања. И поред свега тога, убрзо је цјелокупни борацки и старјешински кадар заволио ново оружје и стекао повјерење у његову моћ и ефикасност. Били су убијеђени да ће њиме коначно дотући непријатеља и ослободити земљу.

Одмах након пријема тог наоружања, приступило се планској и убрзаној обуци и руковању и упознавању са његовим основним техничко-тактичким особинама. Када је завршена обука изведена су школска и бојева гађања из свих врста оружја — оруђа, при чему су велику помоћ старјешинама Бригаде пружили официри Црвене армије, који су били додијељени као инструктори. Упоредо са припремама за борбено оспособљавање и подизање војно-техничких знања старјешина, одвијао се и интензиван партијско-политички рад, усмјерен првенствено на учвршћење морално-политичког јединства и спремности за појачане напоре у предстојећим борбама за сламање и пробој сремског фронта и у завршним операцијама за коначно ослобођење земље.

У току фебруара и марта у Штабу и штабовима батаљона извршене су знатне кадровске промене. Пошто је Никица Милић тешко рањен од експлозије ми-

не, док се налазио на војном курсу у Сремској Митровици, за замјеника команданта Бригаде постављен је Драгољуб Ресан, звани „Чико“. Он је познати првоборац са Козаре и командант Теслићко-тешањског партизанског одреда, а у Бригаду је дошао са дужиности команданта 1. батаљона 5. козарске бригаде. За команданта позадине постављен је Петар Медих. За партијско-политичког руководиоца Штаба и приштапских јединица Бригаде постављен је Никица Гашић, зидарски радник из Пеуља код Босанског Грахова, члан КПЈ од 1938. године. Прије доласка на ту дужност био је помоћник политичког комесара 4. батаљона. За команданта 1. батаљона постављен је Милош Кончар, за замјеника команданта Мирко Влајисављевић, а за помоћника политичког комесара у истом батаљону Душан Мајсторовић. Дужност замјеника команданта 2. батаљона примио је Стево Глигић, а дужност помоћника политичког комесара 4. батаљона — Јозо Машка. Након одласка Милана Мајкића на нову дужност, за политичког комесара 3. батаљона постављен је Јово Рокић, за замјеника команданта — Стево Радулац, за помоћника политичког комесара — Игнац Кертез, а за начелника наоружања — Илија Бијелић.³⁰¹ На школовање су упућени Мићо Ћопић, Мирко Ђурић и Бранко Томић.

Одлуком Врховног команданта, дотадашњи командант 11. дивизије Милош Шиљековић отишао је на нову дужност, а за команданта 11. дивизије постављен је Жарко Видовић.³⁰²

³⁰¹ Исто, док. 7.
³⁰² Исто, фасц. 9, док. 7.